

มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์
Mae Fah Luang Foundation under Royal Patronage

แนวทางการพัฒนา ตามตำราแม่ฟ้าหลวง

เรื่อง

การปลูกป่า ปลูกคน :
หลักการการปลูกป่า ปลูกคน

มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์
Mae Fah Luang Foundation under Royal Patronage

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์.

การปลูกป่า ปลูกคน : หลักการการปลูกป่า ปลูกคน. -- กรุงเทพฯ : มูลนิธิ, 2555.

44 หน้า.--(ชุดแนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง).

1. การปลูกป่า. 2. ทรัพยากรป่าไม้. I. คชาวุธ พลทรัพย์, ภาพประกอบ. II. ชื่อเรื่อง.

333.75153

ISBN 978-616-7681-02-3

พิมพ์ครั้งที่ 1: สิงหาคม 2555

สงวนลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2555 โดยมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ การคัดลอกส่วนใดๆ ในหนังสือนี้ไปเผยแพร่ในทุกรูปแบบต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์ ยกเว้นการอ้างอิงเพื่อการศึกษาและการวิจารณ์

พิมพ์ที่: บริษัท เอเอ็นที ออฟฟิศ เอ็กซ์เพรส จำกัด เลขที่ 24 อาคารยูซีเอ็นเตอร์ 2 ซอยจุฬา 42 แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

คำนำ

มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์ ดำเนินโครงการ“ปลูกป่า” เพื่อช่วยฟื้นฟูปะบบนิเวศน์ทางธรรมชาติ และเพื่อให้ป่าคงความเป็นต้นน้ำลำธารและแหล่งผลิตอากาศบริสุทธิ์ที่สำคัญ ควบคู่ไปกับการ “ปลูกคน” เพื่อให้คนดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างดี มีศักดิ์ศรี โดยเบียดเบียนป่าและธรรมชาติน้อยที่สุด

หนังสือเรื่องหลักการการปลูกป่า ปลูกคนเล่มนี้เป็นส่วนหนึ่งของหนังสือแนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง ชุด “ปลูกป่า ปลูกคน” ซึ่งประกอบด้วยหนังสืออีก 3 เล่ม คือ การสำรวจป่าไม้ การเพาะและปลูกต้นไม้ในป่าเศรษฐกิจ และการเพาะและปลูกหญ้าในป่าเศรษฐกิจ

เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้รวบรวมและสังเคราะห์ขึ้นจากพระราโชบายของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในการพัฒนาและการดำเนินงานโครงการพัฒนาตอยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 ที่ว่า “ช่วยเขาให้เขาช่วยตัวเอง” และให้ “คนกับป่าอยู่ร่วมกันได้อย่างดี” รวมทั้งการสั่งสมประสบการณ์และบทเรียนจากการนำหลักการพัฒนาดังกล่าวมาปฏิบัติจริงในต่างพื้นที่ ต่างวาระ โดยเริ่มจากโครงการพัฒนาตอยตุงฯ เมื่อปี พ.ศ. 2531 ต่อมาที่โครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติฯ FTP 33 บ้านปางมะหัน (โครงการปลูกป่าแบบปลูกเสริม) ตำบลเทอดไทย อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย เมื่อปี พ.ศ. 2548 ถัดมา คือ โครงการศึกษาและพัฒนาการปลูกขาน้ำมัน และพืชน้ำมันอื่นๆ ของมูลนิธิชัยพัฒนา (โครงการปลูกป่าแบบไม่ปลูก) บ้านปงูะ ตำบลเทอดไทย อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย เมื่อปี พ.ศ. 2549 และล่าสุด คือ โครงการบูรณาการแก้ไขปัญหาและพัฒนา

พื้นที่ “จังหวัดน่าน” ตามแนวพระราชดำริ เมื่อปี พ.ศ. 2552 จนพิสูจน์ได้ในระดับหนึ่งแล้วว่า “การปลูกป่า ปลูกคน” ตามตำราแม่ฟ้าหลวงนั้นสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชนใกล้ป่าได้อย่างแท้จริง และให้ประโยชน์ทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และมุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกคนในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ ไม่ว่าจะเป็นผู้ปฏิบัติงาน ภาคสนามเจ้าขององค์ความรู้ ผู้สัมภาษณ์ วิเคราะห์ สรุปความ และผู้เรียบเรียง ตลอดจนผู้พิจารณาตรวจเนื้อหาและพิสูจน์อักษรต่างทำหน้าที่บนหลักการที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เคยมีพระราชกระแสรับสั่งถึงการทำหน้าที่ของการ เป็นครู หรือในที่นี้ คือ ผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ว่า มีเรื่องสำคัญอยู่ 2 เรื่อง คือ 1) ต้องสอนหรือถ่ายทอดด้วยเนื้อหาของหลักวิชาที่บริสุทธิ์ปราศจากการสอดแทรกใส่อคติความเชื่อของตน และ 2) ต้องสอนหรือถ่ายทอด ให้บริบูรณ์ หรือให้ครบโดยไม่กลัวว่าผู้เรียนจะรู้มากกว่าหรือเก่งกว่า (กนก วงษ์ตระหง่าน, 2553, 12 มิถุนายน)

ทั้งนี้ ประเด็นสำคัญในการศึกษาหนังสือเล่มนี้ คือ 1) การทำความเข้าใจ หลักการของการปลูกป่า ปลูกคนให้ดีเสียก่อนว่า “ทำไมต้องปลูกคน” “ทำไม ต้องปลูกป่าอนุรักษ์ ป่าเศรษฐกิจ หรือป่าใช้สอย” “ทำไมถึงเลือกส่งเสริมพันธุ์ นั้นๆ มาปลูก” อันเป็นเหตุผลของกิจกรรมอื่นๆ ที่ตามมา เพื่อเป็นเข็มทิศใน ภาคปฏิบัติว่าควรทำอะไร อย่างไร เมื่อไร เท่าไร จึงจะถูกต้อง พอดี และ เหมาะสม ส่วนการหาความรู้ทางเทคนิคต่างๆ เช่น การเพาะกล้า การปลูก หรือการดูแลรักษานั้นสามารถค้นคว้าได้จากหลายแหล่ง นอกเหนือจากหนังสือ เล่มนี้ เช่น คู่มือการปลูกพืชที่จำหน่ายทั่วไปในท้องตลาด หรือเอกสารของ หน่วยงานราชการ มหาวิทยาลัย และสถาบันวิจัยในพื้นที่ รวมถึงความรู้จาก ภูมิปัญญาชาวบ้าน 2) การเรียนรู้ที่ดีที่สุดจะเกิดขึ้นได้เมื่อก่อนนำสิ่งที่ได้จาก

หนังสือเล่มนี้ไปลงมือทำจริงด้วยความถี่ถ้วนและรอบคอบ เพื่อให้ผลดีและผลเสียที่เกิดขึ้นเป็นบทเรียนในการปรับปรุงงานของท่านให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป และ 3) หากเกิดปัญหาในการดำเนินงานที่ไม่สามารถหาคำตอบได้จากคู่มือทางเทคนิค ขอให้กลับไปทบทวน พิจารณาข้อเท็จจริงทางภูมิสังคมของพื้นที่นั้นๆ และดำเนินการแก้ไขตามเหตุผล โดยยึดคน หรือชุมชน และประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก

สุดท้าย เมื่อมีหลักการและวิธีการที่ดีแล้ว ผู้ที่จะนำไปปฏิบัติหรือส่งเสริมให้กลุ่มบุคคลหรือชุมชนใดปฏิบัติตาม ต้องมีคุณสมบัติของนักพัฒนาที่ดีเช่นกัน ซึ่งได้กล่าวถึงอยู่ในเล่มพอสังเขป แต่สามารถศึกษาเพิ่มเติมโดยละเอียดได้จากหนังสือแนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการสร้างทีมพัฒนาในพื้นที่เป้าหมาย

คณะผู้จัดทำ

สารบัญ

1. คนหิว ป่าหาย	6
2. ปลูกป่า ปลูกคน	9
2.1 ปลูกป่า	11
• ปลูกป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ	
- ปลูกป่าแบบปลูกใหม่ที่ยอดสูง	
- ปลูกป่าแบบปลูกเสริมที่ปางมะหัน	
- ปลูกป่าแบบไม่ปลูกที่ปูณะ	
• ปลูกป่าเศรษฐกิจ	
• ปลูกป่าใช้สอย	
2.2 ปลูกคน	33
3. คุณสมบัตินักพัฒนาในการปลูกป่า ปลูกคน	39
4. ตัวอย่างความสำเร็จของการปลูกป่า ปลูกคน	41

(0 1)

คนหิว ป่าหาย

ที่ผ่านมา แนวทางการกันคนออกจากป่า หรือการย้ายที่อยู่อาศัยของชุมชนใกล้ป่าเพื่อป้องกันการบุกรุกแผ้วถางพื้นที่นั้นไม่สามารถแก้ปัญหาป่าเสื่อมโทรมได้อย่างยั่งยืน สืบเนื่องมาจากไม่มีการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุที่แท้จริงซึ่งมี 2 ประการ และเกี่ยวข้องกับคน 2 กลุ่ม คือ 1) คนมีอันจะกินที่มีความโลภ และตัดไม้ทำลายป่าเพื่อเงิน 2) คนไม่มีอันจะกินที่ต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด

ประเทศไทยมีโครงการปลูกป่าเกิดขึ้นมากมายทุกปี แต่มีสักกี่แปลงที่กลายเป็นป่าสมบูรณ์ ไม่ถูกโค่นทิ้ง หรือไม่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ข้างเคียงถูกแผ้วถางแทน ทุกวันนี้ คงเป็นที่ประจักษ์ต่อหลายคนว่า การปลูกป่าเพื่อการอนุรักษ์อย่างเดียวไม่พอ เพราะถ้าคนยังไม่อิ่มท้อง ไม่มีทางเลือกในการประกอบอาชีพที่ดี ก็ต้องดิ้นรนทำทุกอย่างเพื่อยังชีพ ผลลัพธ์ คือ การถางป่าเพื่อเปิดพื้นที่ทำกินใหม่ แต่กระนั้นก็ตาม ถึงแม้จะมีที่ดินทำกินเพิ่มขึ้น หากไม่มีวิชาความรู้และการจัดการต้นทุนด้านน้ำ เมล็ดพันธุ์ หรือการบำรุงดินให้เหมาะสมกับการเพาะปลูก คนก็ยังต้องถางป่าเปิดพื้นที่เพิ่มไปเรื่อยๆ เพื่อความอยู่รอด ดังนั้น ปัจจัยความสำเร็จของการปลูกป่า คือ การปลูกคนเพื่อให้เขามีพออยู่พอกินเสียก่อน จากนั้น ป่าก็จะถูกปล่อยให้เติบโตองกงาม เมื่อคนได้รับประโยชน์จากป่า ก็จะรู้จักดูแลป่า เกิดเป็นวงจรระหว่างคนกับป่าที่เกื้อกูลกันอย่างต่อเนื่อง

กรณีตัวอย่างหนึ่งจากชุมชนในอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน สามารถอธิบายได้เป็นอย่างดีว่า ทำไมเขาต้องตัดไม้ทำลายป่า

หาก 1 ครอบครัวมีสมาชิกเฉลี่ย 5 คน และหนึ่งคนบริโภคข้าว 1 กิโลกรัมต่อวัน

เท่ากับคนหนึ่งบริโภคข้าวสารประมาณ 400 กิโลกรัมต่อปี สมาชิกครอบครัว 5 คนจึงบริโภคข้าวสาร 2,000 กิโลกรัมต่อครอบครัวต่อปี หรือต้องผลิตข้าวเปลือก 3,400 กิโลกรัมต่อปี จึงจะมีข้าวพอกินตลอดปี แต่ความเป็นจริงในปัจจุบัน คือ ชาวบ้านบนภูเขาสูงในแหล่งต้นน้ำหลายพื้นที่ต้องปลูกข้าวไร่ โดยขาดระบบชลประทาน และองค์ความรู้ จึงได้ผลผลิตข้าวน้อย เฉลี่ยเพียง 170 กิโลกรัม หรือ 17 ถังต่อไร่ ทำให้ต้องใช้พื้นที่มากถึง 20 ไร่จึงจะปลูกข้าวพอกินสำหรับ 1 ครอบครัว และเมื่อทรัพยากรต่างๆ เสื่อมโทรมลง พวกเขาก็ต้องย้ายไปทำมาหากินในพื้นที่ใหม่ที่อุดมสมบูรณ์กว่าเรื่อยไป ครอบครัวหนึ่งจึงต้องการพื้นที่ประมาณ 3-7 แปลงเพื่อปลูกข้าวหมุนเวียนเช่นนี้ ดังนั้น โดยเฉลี่ยหนึ่งครอบครัวต้องใช้พื้นที่ประมาณ 5 แปลง หรือประมาณ 100 ไร่ จึงจะปลูกข้าวได้เพียงพอและอยู่รอด อำเภอเฉลิมพระเกียรติมีผู้อยู่อาศัยมากถึง 1,273 ครัวเรือน ซึ่งล้วนแต่ประสบปัญหาดังที่กล่าวมา และปัญหานี้มีอยู่ในทุกพื้นที่ของประเทศไทยมาเป็นเวลาหลายสิบปีแล้ว คงไม่ยากที่จะเข้าใจว่า เพราะเหตุใดป่าไม้ต้นน้ำประเทศไทยจึงลดลงอย่างรวดเร็ว

นอกจากทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่าของแผ่นดินจะหายไปแล้ว หลายชุมชนในพื้นที่เหล่านี้ต้องตกอยู่ในวงจรอุบาทว์ของหนี้สิน เนื่องจากโดนพ่อค้าเอาเปรียบ โดยหลอกให้ซื้อเมล็ดพันธุ์ลูกผสม พร้อมปุ๋ย และยากำจัดวัชพืช โดยหักค่าต้นทุนการผลิตนี้ออกจากค่าผลผลิตที่จะได้ และต้องขายให้พ่อค้าคนเดียวกันนี้เท่านั้น อีกทั้งต้องชำระภายใน 4 เดือนด้วยอัตราดอกเบี้ยประมาณร้อยละ 20 เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยว ผลผลิตก็ไม่ดี เนื่องจากขาดความรู้ความเข้าใจและไม่มีการระบายน้ำเพื่อการเกษตร ไร่ยังถูกกดราคา เมื่อเงินไม่พอสำหรับการปลูกรอบใหม่ ก็ต้องกู้เงินเพิ่ม อัตราดอกเบี้ยตามพื้นที่ชนบทไม่ต่ำกว่าร้อยละ 20 ต่อเดือน หลายคนต้องเสียที่ดินให้เจ้าหนี้ ต้องทิ้งบ้านเข้าเมืองหางาน คนไม่เต็มใจเลือกทำงานสุจริต ส่วนคนไม่สู้คิดรวยทางลัดอาจหันไปค้ายาเสพติดหรือค้าประเวณีจนเกิดปัญหาสังคมตามมา แต่ที่ร้ายที่สุดและส่งผลระยะยาว

คือ สถาบันครอบครัวส่วนใหญ่ของประเทศอ่อนแอลง เนื่องจากเด็กที่เกิดมา
ในชนบทขาดพ่อแม่ดูแลเอาใจใส่ ยังไม่นับปัญหาสุขภาพจากสารเคมีที่ใช้ใน
การเพาะปลูก หรือทรัพยากรดินและน้ำอันอุดมสมบูรณ์ของประเทศที่ถูกทำลาย
ลงอย่างยากที่จะฟื้นฟูให้กลับคืนมา

การปลูกป่าจึงต้องเริ่มจากการปลูกคน หรือต้องทำความคุ้นกันไป ขึ้นอยู่กับทุน
และสภาพปัญหาของพื้นที่ กล่าวคือ ก่อนจะหวังปลูกป่าใหม่หรือปล่อยให้ป่า
ฟื้นตัวเจริญงอกงาม ชุมชนใกล้เคียงป่าต้องมีกินเสียก่อน วิธีการ คือ ฟื้นฟูทรัพยากร
ต้นทุนในพื้นที่และเสริมสิ่งที่ขาดเพื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และยกระดับ
คุณภาพชีวิตผ่านกิจกรรมพัฒนาต่างๆ เช่น การบริหารจัดการชลประทาน
การปรับปรุงบำรุงดิน การส่งเสริมการเกษตร ปศุสัตว์ หรืองานมือต่างๆ ตามทุน
พื้นฐานของแต่ละชุมชน การปลูกป่าที่ดียังเป็นพาหะหรือวิถีทางนำไปสู่การปลูก
คนที่ดี เช่น การปลูกป่าโดยให้ชุมชนใกล้เคียงป่าได้มีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นและตลอด
กระบวนการจะทำให้เกิดความเข้าใจ ห่วงแหน และนำไปสู่การปรึกษาหารือ
และตั้งกฎกติกาเพื่อบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกัน ส่วนการปลูกป่าเศรษฐกิจ
ช่วยสร้างคน ในแง่การพัฒนาทักษะ ความรู้ ความชำนาญต่างๆ ในการแปรรูป
เพื่อเพิ่มมูลค่า การออกแบบบรรจุหีบห่อ การทำการตลาด ตลอดจนการรวม
กลุ่มเพื่อทำธุรกิจเกี่ยวกับผลผลิตจากป่า เป็นต้น เมื่อคนอยู่ดีกินดีจากป่า
เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม และมีความมั่นใจในศักยภาพของตนมากขึ้น ก็จ
นำไปสู่ความคิดสร้างสรรค์ต่างๆ และสำนึกในการอนุรักษ์ป่าต่อไป

[0 2]

ปลูกป่า ปลูกคน

เมื่อปี พ.ศ. 2530 โครงการพัฒนาโดยตุงฯ ภายใต้การกำกับดูแลของมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ได้ดำเนินการปลูกป่าอนุรักษ์ต้นน้ำเกือบ 50,000 ไร่ เพื่อฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรมบนพื้นที่เดิมที่ชาวบ้านใช้ทำไร่เลื่อนลอย ปลูกข้าว ข้าวโพด และฝิ่น สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงทักท้วงว่า หากยึดที่ดินชาวบ้านมาปลูกป่าแล้ว เขาจะเอาอะไรกิน และมีรับสั่งว่า “ทำอย่างไรไม่ให้ชาวบ้านเดือดร้อน” มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ จึงเกิดความคิดเรื่องการปลูกป่าเศรษฐกิจขึ้นในปี พ.ศ. 2531 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างรายได้ระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว ให้คนในพื้นที่ และยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นพึ่งพาตนเองได้ และสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน จึงแนะนำและส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกกาแฟพันธุ์อาราบิก้า และถั่วแมคคาเดเมีย ซึ่งเป็นพืชที่มีศักยภาพในการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าต่อเนื้อ อีกทั้ง แนะนำการปลูกดอกไม้ประดับ เช่น ดอกหน้าวัวได้ร่มเงาป่า ต่อมาในปี พ.ศ. 2537 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชทานให้ราษฎรที่มีความรู้ด้านการเพาะปลูก มีความประพฤติดี ชยัน และให้ความร่วมมือกับโครงการมาโดยตลอด แต่ไม่มีที่ดินทำกินหรือมีจำกัด เรียกว่า ป่ายังชีพบนพื้นที่ 4,000 ไร่เพื่อส่งเสริมการปลูกป่าประเภทไม้ผล เช่น กล้วยน้ำว้า มะขามป้อม และไผ่ตง หรือประเภทไม้ใช้สอย เช่น ช้างเหล็กบ้าน ไผ่พันธุ์ต่างๆ และไม้รักษาต้นน้ำอาหาร เช่น สัก ประดู่ป่า พะยอม รวมทั้งการจัดสรรที่ดินทำกินด้วย

แนวพระราชดำริสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เรื่องการปลูกป่า ปลูกคนด้วยการจัดสรรพื้นที่ดังกล่าวควบคู่ไปกับการพัฒนาคนให้มีทักษะความรู้ที่เชื่อมโยงกับป่าหรือผลผลิตจากป่าเพื่อให้คนกับป่าอยู่ร่วมกันได้อย่างดีนี้เป็นปัจจัยความสำเร็จประการหนึ่งของโครงการพัฒนาโดยตุงฯ และเป็นแนวทางที่มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ

น้อมนำมาใช้ในการดำเนินโครงการขยายผลในอีกหลายพื้นที่ ได้แก่ โครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติฯ FTP 33 (โครงการปลูกป่าแบบปลูกเสริม) บ้านปางมะหั้น ตำบลเทอดไทย อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย เมื่อปี พ.ศ. 2548 ถัดมา คือ โครงการศึกษาและพัฒนาการปลูกชา้น้ำมัน และพืชน้ำมันอื่นๆ ของมูลนิธิชัยพัฒนา (โครงการปลูกป่าแบบไม่ปลูก) บ้านปุนะ ตำบลเทอดไทย อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย เมื่อปี พ.ศ. 2549 และล่าสุดโครงการบูรณาการแก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่ “จังหวัดน่าน” ตามแนวพระราชดำริ เมื่อปี พ.ศ. 2552

ก่อนที่ผู้อ่านจะได้เห็นเส้นทางการพัฒนาตามหลักการ “ปลูกป่า ปลูกคน” ของมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ที่รวบรวมขึ้นจากประสบการณ์การดำเนินโครงการในพื้นที่ต่างๆ ผู้จัดทำขอขยายความคำว่า “ปลูกป่า ปลูกคน” ไว้ ณ ที่นี้ ดังนี้

“ปลูกป่า” คือ การฟื้นฟูพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมให้อุดมสมบูรณ์ใหม่อีกครั้ง ส่วน “ปลูกคน” นั้นครอบคลุมความหมายหลายมิติ ประการแรก คือ การสร้างโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับคนยากจนและขาดโอกาส โดยเริ่มจากการลดรายจ่ายและสร้างรายได้ในระยะสั้นเพื่อให้ชาวบ้านสามารถปลดหนี้ได้ เรื่อยไปถึงการเพิ่มรายได้ในระยะยาว ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเพิ่มมูลค่าให้กับกิจกรรมการผลิตที่เกิดขึ้นในระยะแรกของการพัฒนา จากนั้น กระบวนการในการ “ปลูกคน” ด้วยกิจกรรมทางเศรษฐกิจนี้จะนำไปสู่การ “ปลูกคน” ตามความหมายประการที่สอง คือ การพัฒนาความรู้ ความสามารถ ฝีมือ และความคิดริเริ่มในการสร้างสรรค์ทางเลือกเพื่อการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน ความยั่งยืนในที่นี้หมายถึง ชาวบ้านสามารถพึ่งพาตนเองและพัฒนาชุมชนของตนต่อไปได้ แม้โครงการพัฒนาจะถอนตัวออกจากพื้นที่แล้ว รวมถึงความสามารถในการรักษาป่า ซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของชุมชนในพื้นที่ใกล้ป่า ความหมายประการสุดท้ายของการปลูกคน คือ การปลูกจิตสำนึกของชาวบ้านในชุมชนใกล้ป่าให้หวงแหนและรักษาป่าให้คงอยู่ตลอดไป ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัวที่ว่า “เจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรจะปลูกต้นไม้ลงในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดิน” (2519)

การ “ปลูกป่า” และ “ปลูกคน” ตามตำราแม่ฟ้าหลวงเป็นกระบวนการที่แยกออกจากกันไม่ได้ ต้องทำร่วมกันจึงจะเกิดผลสำเร็จทั้งสองด้าน คือ การ “ปลูกป่า” เพื่อ “ปลูกคน” และใช้การ “ปลูกคน” เพื่อ “ปลูกป่า” ในลักษณะเชื่อมโยงเกี่ยวพันกันในทุกโครงการขยายผล กล่าวคือ จ้างแรงงานชาวบ้านในการปลูก และ/หรือ ดูแลป่า เพื่อสร้างรายได้ระยะสั้นควบคู่กับการส่งเสริมกิจกรรมลดรายจ่าย และสร้างรายได้อื่นๆ ในขณะที่เดียวกันก็ฝึกอบรมพัฒนาทักษะความรู้ทั้งด้านเทคนิค และบริหารจัดการด้วย ได้แก่ การเกษตร ปศุสัตว์ และหัตถกรรม รวมทั้งส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกป่าเศรษฐกิจที่สามารถสร้างผลตอบแทนสูงในระยะยาว พร้อมๆ กันด้วย เพื่อให้ป่าที่ชาวบ้านปลูกไม่ถูกบุกรุกอีก

2.1 ปลูกป่า

2.1.1 ปลูกป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ

เมื่อปี พ.ศ. 2530 มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ดำเนินการปลูกป่าที่โครงการพัฒนา ดอยตุงฯ ในรูปแบบการถางป่าเสื่อมโทรมเดิมทิ้ง และปลูกใหม่ทั้งหมด ต่อมา ได้ปรับปรุงวิธีการให้ดีขึ้น โดยใช้รูปแบบการปลูกป่าแบบปลูกเสริม และการปลูกป่าแบบไม่ปลูกที่โครงการปลูกป่าที่บ้านปางมะหัน และบ้านปุณะตามลำดับ

ปลูกป่าแบบปลูกใหม่ที่ดอยตุง

ที่ดอยตุง มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ได้ปลูกป่าอนุรักษ์ต้นน้ำเกือบ 50,000 ไร่ เพื่อฟื้นฟูป่าที่เสื่อมโทรมบนพื้นที่ที่เดิมชาวบ้านใช้ทำไร่เลื่อนลอย ปลูกข้าว ข้าวโพด และฝิ่นโดยเริ่มด้วยการถางพืชพันธุ์เดิมที่หลงเหลืออยู่และปลูกใหม่ ต้นไม้ส่วนใหญ่ที่นำมาปลูก คือ ต้นสนสามใบ เพราะเป็นพันธุ์ไม้โตเร็ว การปลูกป่า

เริ่มต้นด้วยการจ้างแรงงานและจ่ายค่าจ้างแรงงานแบบ “นับหน่วย” ตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ที่ทรงต้องการให้คนรู้จักเพิ่มผลผลิตของตนเอง และแนวทางการทรงงานอื่นๆ ด้วยวิธีการที่เป็นเหตุเป็นผล เข้าใจได้ง่าย ดังนั้น ชาวบ้านที่มาปลูกป่าจะได้ค่าจ้างเป็นเงินสดรายวันตามหน่วยของกิจกรรมที่สามารถทำได้ในแต่ละวัน เช่น ตามจำนวนหลุมที่ขุดได้ซึ่งต้องมีลักษณะและขนาดตามมาตรฐานที่ได้ตกลงกันไว้ด้วย หรือตามจำนวนต้นกล้าที่นำไปใส่ในหลุม และการใส่ปุ๋ยในแต่ละหลุม เป็นต้น การปลูกป่าอนุรักษ์ในช่วงเริ่มต้นโครงการพัฒนาโดยตุงฯ นี้จึงเป็นการสร้างรายได้ระยะสั้น และที่สำคัญ ปลูกคนให้มีระเบียบวินัยในการประกอบอาชีพ มีความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องคุณภาพเวลา และผลตอบแทนจากการทำงานโดยไม่รู้ตัว

แม้การปลูกป่าอนุรักษ์บนดอยตุงจะดำเนินการควบคู่ไปกับการปลูกป่าเศรษฐกิจและการส่งเสริมอาชีพด้านอื่นๆ แต่ป่าเศรษฐกิจต้องใช้เวลาอย่างน้อย 3 ปีกว่าจะให้ผลผลิต ระหว่างนั้น โครงการพัฒนาโดยตุงฯ จึงยังจ้างให้ชาวบ้านดูแลต้นกล้าที่ตนเองปลูกเป็นเวลา 3 ปีจนแข็งแรง ซึ่งใกล้เคียงกับเวลาที่ผลผลิตจากป่าเศรษฐกิจสามารถเริ่มเก็บเกี่ยวได้ จากนั้น เปลี่ยนจากการจ้างดูแลป่าอนุรักษ์เป็นการจ้างเพื่อดูแลและเก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่าเศรษฐกิจทำให้ชาวบ้านมีรายได้ที่สูงขึ้น และยังสามารถจ้างแรงงานเพิ่มเพื่อมาฝึกอบรมและทำงานในโรงงานแปรรูปผลผลิตอีกด้วย เมื่อป่าเศรษฐกิจเป็นแหล่งรายได้ที่มั่นคง ชุมชนจะดูแลรักษาไม่ให้ถูกทำลาย

โครงการพัฒนาโดยตุงฯ ได้บทเรียนที่สำคัญจากความผิดพลาดในการปลูกป่าอนุรักษ์ กล่าวคือ แม้จะได้ผืนป่ากลับมารวดเร็ว แต่จำนวนและความหลากหลายของสัตว์พื้นถิ่นที่เคยอาศัยอยู่ในป่าแทบไม่เพิ่มจำนวนขึ้นเลย มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ จึงศึกษาและพบว่า ต้นสนที่ปลูกไว้เป็นจำนวนมากทำให้ป่ากลายเป็นป่าเชิงเดี่ยว รวมทั้งสนไม้ไซฟิชทองถิ่น อีกทั้งไม่มีผลกินได้ จึงไม่เป็นที่

อาหารสำหรับสัตว์ สัตว์ก็ไม่กลับคืนมา นอกจากนั้น เมื่อมีไฟป่าในฤดูแล้ง ใบสนยังเป็นเชื้อเพลิงอย่างดี ทำให้ไฟลุกลามง่ายอีกด้วย ในปัจจุบัน จึงมีความพยายามปรับเปลี่ยนแก้ไข คือ เมื่อเกิดไฟป่าที่ตอยตุง พื้นที่นั้นจะถูกปล่อยทิ้งไว้เพื่อให้ต้นไม้ขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือเป็นลักษณะการ “ปลูกป่าแบบไม่ปลูก” เพื่อปรับสภาพป่าให้ใกล้เคียงกับธรรมชาติเดิมจนระบบนิเวศน์ของป่าตอยตุงค่อยๆฟื้นคืนมาอีกครั้ง มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ยังได้นำบทเรียนนี้ไปปรับปรุงวิธีการปลูกป่าในพื้นที่โครงการขยายผลอื่นๆ ต่อไปด้วย

ปลูกป่าแบบปลูกเสริมที่ปางมะหัน

ในปี พ.ศ. 2548 มูลนิธิสยามกัมมาจล โดยธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) ได้ร้องขอและให้งบประมาณสนับสนุนมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ในการขยายผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาตอยตุงฯ โดยเฉพาะเรื่องการปลูกป่า ปลูกคนไปยังพื้นที่ปฏิบัติงานโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติฯ FTP 33 บ้านปางมะหัน (โครงการปลูกป่าแบบปลูกเสริม) ตำบลเทอดไทย อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นพื้นที่ชายแดนและป่าเสื่อมโทรม มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ได้ใช้หลักการเดิมแต่ปรับปรุงวิธีการให้ดีขึ้น เรียกว่า “ปลูกป่าแบบปลูกเสริม” คือ เน้นการคัดเลือกพันธุ์ไม้ต่างๆ ที่มีอยู่เดิมในพื้นที่ หรือเหมาะสมกับพื้นที่นั้นๆ มากที่สุด ประกอบกับการปล่อยให้ป่าบางส่วนฟื้นฟูเอง

แผนงานในการดำเนินงานปลูกป่าอนุรักษ์ต้นน้ำของโครงการนี้ แสดงให้เห็นถึงกระบวนการ “ปลูกป่า” และ “ปลูกคน” ที่แยกออกจากกันไม่ได้ ประกอบด้วยขั้นตอน ดังนี้

1. การกำหนดพื้นที่โครงการ คือ การกำหนดขอบเขตพื้นที่เป้าหมายโครงการที่ชัดเจน และแบ่งโซนในการทำงาน เช่น แบ่งเขตที่ควรจะเป็นป่าออกจากที่ทำกิน เพื่อให้ง่ายต่อการบริหารจัดการ โดยกำหนดลงบนแผนที่ก่อน

2. การสำรวจข้อมูลพื้นฐาน หมายถึง การศึกษาข้อมูลภูมิสังคมของพื้นที่เป้าหมายให้ได้สภาพความเป็นจริง และเป็นปัจจุบันที่สุด ครอบคลุมมิติต่างๆ ครบถ้วนตามที่จำเป็นและเพียงพอต่อการทำความเข้าใจสภาพปัญหาที่แท้จริง ทู่นที่มีอยู่ ความต้องการของชุมชน และข้อเท็จจริงต่างๆ เพื่อการวางแผนการดำเนินงานและเพื่อใช้เป็นข้อมูลตั้งต้นในการติดตามความคืบหน้าและการประเมินผลการปฏิบัติงาน

การสำรวจจำเป็นต้องทำร่วมกับชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ เพื่อการเรียนรู้และความเข้าใจร่วมกัน รวมทั้งเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนและทีมงานของโครงการ ที่สำคัญอีกประการ คือ เนื่องจากพื้นที่ปลูกป่าส่วนใหญ่เป็นเขตป่าสงวนหรืออุทยานแห่งชาติ แต่ชาวบ้านใช้ทำกินด้วย และมีผลต่อความอยู่รอดโดยตรง การมีส่วนร่วมของชุมชนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงเป็นเรื่องละเอียดอ่อน กระบวนการสำรวจเก็บข้อมูลภูมิสังคมจะช่วยสร้างความเข้าใจ ความชัดเจน ความโปร่งใส และลดความขัดแย้งที่จะตามมาในกระบวนการต่อไป ซึ่งก็คือ การกำหนดพื้นที่ว่าบริเวณใดจะเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าเศรษฐกิจ ป่าใช้สอย ที่ทำกิน และที่อยู่อาศัย

ขั้นตอนการสำรวจของโครงการปลูกป่าปางมะหันประกอบด้วยการศึกษาและเปรียบเทียบสภาพพื้นที่เป้าหมายจาก 1) แผนที่ดาวเทียม 2) ภาพถ่ายทางอากาศ และ 3) การเดินเท้าสำรวจ ซึ่งข้อมูลจากสองข้อแรกจะทำให้มองเห็นภาพกว้างและเข้าใจสภาพโดยรวม ส่วนการเดินเท้าสำรวจจะทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกของพื้นที่ที่เป็นจริงและเป็นปัจจุบันที่สุด ได้แก่ ข้อมูลเศรษฐกิจ สังคม และประชากรของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ ข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดิน และบริเวณพื้นที่ทำกินด้วยการจับพิกัดเพื่อความถูกต้องชัดเจน โดยหลังการสำรวจแต่ละแปลง จะมีการจัดทำระเบียบร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่โครงการและเจ้าของแปลง โดยให้เจ้าของแปลงลงชื่อรับรองร่วมกับเจ้าของแปลงข้างเคียง และ/หรือผู้นำชุมชน และ/หรือผู้แทนจากหน่วยงานราชการที่ร่วม

สำรวจด้วย นอกจากนี้ ยังมีการสำรวจแหล่งน้ำ การสำรวจเก็บตัวอย่าง
พันธุ์ไม้ป่าเพื่อระบุพันธุ์ไม้ที่มีอยู่เดิม และพันธุ์ไม้ที่ควรปลูก

3. การสร้างความเข้าใจและความมั่นใจกับชุมชน หมายถึง การสื่อสารด้วย
คำพูดและการกระทำเพื่อให้เกิดความเข้าใจและความรู้สึกเชื่อมั่นศรัทธา
ในโครงการจนชุมชนเกิดความหวัง อยากร่วมมือ ร่วมคิด และร่วมทำ ทั้งนี้
การสื่อสารและกิจกรรมสร้างความเชื่อมั่นเหล่านี้ต้องเข้าใจง่าย ทำหลายวิธี
และหลายช่องทางพร้อมๆ กันไป และต้องปรับตามสภาพและสถานการณ์ใน
แต่ละพื้นที่อยู่เสมอจนกว่าจะสำเร็จ กระบวนการของมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ คือ
การประชุมพูดคุยกับผู้นำชุมชนที่ชาวบ้านเคารพเชื่อถืออยู่แล้ว เพื่อให้คิดเห็น
ตรงกัน และให้เป็นผู้ช่วยในการสื่อสาร โนม่น้าว ทำความเข้าใจกับสมาชิก
ในชุมชนต่อไป จากนั้น ประชุมชี้แจงเป็นรายหมู่บ้าน แยกมวลชนในกรณีที่มี
บางคนต่อต้านเพื่อไม่ให้เกิดเสียงกระแวนการและบรรยากาศ ในบางกรณี ต้องพูด
คุยชี้แจงเป็นรายบุคคลเพื่อสร้างความกระจ่างและความชัดเจน หากมีข้อสงสัย
หรือปัญหาใดๆ ต้องชี้แจง หรือแก้ไขร่วมกัน ไม่ปล่อยทิ้งไว้ ในขณะเดียวกัน
ต้องดำเนินการแก้ไขปัญหาเร่งด่วนของชุมชนนั้นๆ ทันทีที่มีโอกาส โดยเฉพาะ
ประเด็นที่เกี่ยวกับเรื่องปากท้อง น้ำอุปโภคบริโภค ที่ทำกิน หรือสุขภาพให้เห็น
ผลเป็นรูปธรรมภายใน 10-15 วัน กระบวนการนี้ มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ เรียกว่า
“กิจกรรมเห็นผลทันตา” หรือ Quick Hit ซึ่งต้องเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมคิด
ร่วมเห็น และร่วมทำทุกขั้นตอนด้วย

4. การกำหนดพันธุ์ไม้เพื่อปลูก โดยมีหลัก คือ ให้อาป่าใหม่มีสภาพใกล้เคียง
สภาพเดิมตามธรรมชาติมากที่สุด ดังนั้น ต้องศึกษาและเลือกพันธุ์ไม้เดิม
ที่เคยขึ้นในพื้นที่หรือพื้นที่ใกล้เคียง และ/หรือหาพันธุ์ไม้ที่จะเป็นประโยชน์ต่อ
ชาวบ้านหรือสัตว์ป่ามาปลูกเสริมในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม โดยไม่ตัดไม้เดิมหรือ
ถางเผาพื้นที่

5. การกำหนดวิธีการปลูก โดยการวางแผนล่วงหน้าจนครบทั้งกระบวนการ ตั้งแต่เพาะกล้า ขนย้าย ปลูก ดูแลหลังปลูก และจำนวนแรงงาน เพื่อป้องกันความผิดพลาด และสามารถสื่อสารทำความเข้าใจกับชุมชนล่วงหน้าได้ วิธีการสื่อสารกับชาวบ้านที่บ้านปางมะหั้นมีวิธีการแตกต่างกับที่ดอยตุง เนื่องจากมีอุปสรรคเรื่องความแตกต่างทางภาษาและวัฒนธรรมระหว่างเจ้าหน้าที่โครงการกับชาวบ้าน ตัวอย่างเช่น การทำความเข้าใจข้อพันธุ์ไม้ต่างๆ ที่โครงการจะปลูกเสริมในป่า เจ้าหน้าที่จึงใช้สีเป็นสัญลักษณ์แทนการอธิบายด้วยคำพูด โดยทาสีที่ถุงของต้นกล้าเพื่อแยกชนิดของพันธุ์ไม้ และทาสีที่แท่งไม้เพื่อนำไปปักในตำแหน่งที่ต้องการให้นำพันธุ์ไม้ตามสีนั้นไปปลูก เป็นต้น

6. การแบ่งพื้นที่และปลูกป่า หมายถึง การแบ่งโซนหรือแบ่งพื้นที่ออกเป็น ส่วนๆ เพื่อให้ง่ายต่อการบริหารจัดการ โดยนำข้อมูลทั้งหมด ได้แก่ ข้อมูลประเภทป่าที่มีอยู่ พื้นที่ป่าเสื่อมโทรม ที่ดินทำกิน หมู่บ้าน ถนน แม่น้ำ และข้อมูลอื่นๆ ซึ่งเป็นปัจจัยในการวางแผนการปลูกมาปะติดปะต่อลงบนแผนที่ เพื่อให้เห็นภาพรวม ข้อสำคัญ คือ ขอบเขตของพื้นที่ที่แบ่งต้องชัดเจน โดยวิธีการจับพิกัดและปักหมุดเพื่อบอกขอบเขตตามที่ได้ตกลงและรับรองร่วมกัน ในขั้นตอนการสำรวจระหว่างชุมชนผู้อยู่อาศัยในพื้นที่กับภาครัฐ เช่น กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติการบริหารส่วนตำบล และอำเภอ นอกจากนี้ มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ยังออกเอกสารที่ดินที่ไม่มีผลทางกฎหมาย แสดงขอบเขตพื้นที่และรับรองว่าบุคคลที่มีชื่อในเอกสารได้รับอนุญาตให้ทำกินในที่ดินนั้นชั่วคราว โดยต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ระบุไว้

7. การอนุรักษ์และจัดการแหล่งน้ำ ด้วยการสร้างฝาย 3 ประเภท คือ ฝายอุปกโภคบริโภค ฝายเพื่อการเกษตร และฝายอนุรักษ์ รวมทั้งการสร้างบ่อพวงสั้นเขาเพื่อส่งและกักเก็บน้ำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยเริ่มจากการพิจารณาแหล่งน้ำเดิมว่าเพียงพอ และมีคุณภาพดีหรือไม่ หากไม่เพียงพอ ให้ศึกษาพฤติกรรมกรรมการใช้น้ำ ความต้องการน้ำเพื่ออุปกโภคบริโภค และขนาด

ของพื้นที่ทำการเกษตรตามลำดับ รวมทั้งพิจารณาแหล่งต้นทุนน้ำเพื่อกำหนดจุดสร้างฝาย และประเภทของฝายต่อไป¹

8. การวางมาตรการป้องกันไฟป่า ใช้ทุกวิธีที่สามารถทำได้ โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมและบริหารจัดการเอง โครงการมีหน้าที่กระตุ้นและสนับสนุน เช่น การอบรมการชิงเผา การสาธิตใช้อุปกรณ์ดับไฟ การทำแนวกันไฟกินได้ (การปลูกต้นกล้วย) การส่งเสริมให้ชุมชนจัดชุดเฝ้าระวังไฟป่า และการจัดพิธีสาบานตนตามความเชื่อของแต่ละชนเผ่าว่าจะไม่ตัด ไม่เผาป่า เป็นต้น

9. การจัดตั้งกองทุนช่วยเหลือเกษตรกร เพื่อเสริมการเพิ่มผลิตผลในพื้นที่ให้ครบวงจร เช่น เมื่อมีน้ำเพื่อการเกษตรที่เพียงพอ ชุมชนก็สามารถปลูกพืชได้ 3 ครั้งต่อปี หรือจัดตั้งกองทุนเมล็ดพันธุ์ข้าว ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วเขียว ที่มีคุณภาพเพื่อเสริมให้ผลผลิตยิ่งสูงขึ้น และจัดตั้งกองทุนเมล็ดพันธุ์ผักพื้นบ้านที่เก็บเมล็ดมาขยายพันธุ์ต่อได้ โดยเลือกพันธุ์พืชที่มีน้อยหรือหายไปจากชุมชน และต้องซื้อบริโภคเป็นหลัก เพื่อส่งเสริมการปลูกพืชสวนครัวและลดรายจ่าย นอกจากนี้ ยังส่งเสริมให้มีกองทุนสัตว์พร้อมอาสาสมัครสัตว์บาลชุมชน เช่น กองทุนสุกร เป็ดเทศ และแจกพันธุ์ปลาเพื่อเลี้ยงในบ่อพวงเป็นการเพิ่มรายได้ทั้งนี้ ประเภทของเมล็ดพันธุ์และสัตว์ขึ้นอยู่กับสภาพทางภูมิสังคมและความต้องการของชุมชนเป็นหลัก ในกรณีของโครงการปลูกป่าบ้านปางมะหันนี้ยังมีการตั้งกองทุนแก๊สหุงต้มเพื่อลดการตัดไม้มาทำฟืนอีกด้วย

10. การช่วยเหลือชุมชนและโรงเรียน เพื่อเสริมกิจกรรมหลักต่างๆ ให้ดียิ่งขึ้น เช่น จัดหาเครื่องบดอาหารขนาดเล็กให้ชุมชนบริหารจัดการและตั้งกองทุนแปรรูปอาหารสัตว์เพิ่มเติม ส่งเสริมเมล็ดพันธุ์ผักให้โครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน หรือจัดค่ายเยาวชนเพื่อปลูกจิตสำนึกผ่านการเผยแพร่หลักการและกิจกรรมต่างๆ ของโครงการ เป็นต้น

¹ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหนังสือแนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการพัฒนาและบริหารจัดการระบบน้ำ

11. การติดตามประเมินผลการปลูกป่าและการดำเนินงานอื่นๆ มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ปลูกฝังให้ชุมชนเห็นความสำคัญของการติดตามประเมินผลเพื่อปรับปรุงงานต่างๆ ให้ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง และการแก้ปัญหาได้ทันที่วงที่ โดยเจ้าหน้าที่โครงการจะร่วมเดินสำรวจร่วมกับชาวบ้านเป็นประจำทุกปีในช่วงต้นโครงการ เพื่อเก็บข้อมูลเศรษฐกิจ สังคม เพื่อประเมินสภาพป่าและความสมบูรณ์ทางชีวภาพ โดยตรวจแปลงปลูกป่า วัดความสูงของต้นไม้ เส้นรอบวง จำนวนพันธุ์ไม้ที่เพิ่มขึ้น พันธุ์ไม้เก่าที่กลับมาใหม่ พื้นที่เกิดไฟป่า และการรुक้าเข้าเขตป่าเพิ่มเติม โดยดูจากหมุดและยืนยันด้วยการจับพิกัด นอกจากนี้ ยังผลักดันการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการดูแลกิจกรรมต่างๆ และทรัพยากรโดยรวมในพื้นที่ให้คงอยู่ และเกิดประโยชน์ต่อชุมชนต่อเนื่องเพื่อส่งมอบการพัฒนาให้คนในพื้นที่เป็นเจ้าของต่อไป

ปลูกป่าแบบไม่ปลูกที่ป่านะ

ในการปลูกป่าแบบปลูกเสริมที่บ้านปางมะหัน เจ้าหน้าที่โครงการพบว่า ป่าจะสามารถฟื้นคืนสภาพได้ด้วยตัวเอง หากพื้นที่มีไม้เรือนยอดเหลืออยู่มากพอที่จะกระจายและขยายพันธุ์ได้ รวมทั้งไม่มีการใช้สารเคมียาฆ่าหญ้ามานาน หรือถูกเผาจนโล่งเตียน และไม่มีคน หรือสัตว์เข้าไปใช้ประโยชน์ ดังนั้น โครงการศึกษาและพัฒนาการปลูกขาน้ำมัน และพืชน้ำมันอื่นๆ ที่มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ดำเนินการร่วมกับมูลนิธิชัยพัฒนา ตั้งแต่ปี พ.ศ.2549 จึงใช้วิธีการ “ปลูกป่าแบบไม่ปลูก” โดยเริ่มดำเนินการเช่นเดียวกับโครงการปลูกป่าฯ บ้านปางมะหัน คือ จัดสรรพื้นที่เป็น 5 ส่วน ได้แก่ พื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ พื้นที่ป่าใช้สอย พื้นที่ทำกิน และพื้นที่อยู่อาศัยอย่างชัดเจน ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์นั้น โครงการได้ออกกฎกติการ่วมกับชาวบ้านไม่ให้เข้าไปดำเนินการใดๆ หรือนำสัตว์เข้าไปในพื้นที่ พร้อมทั้งดำเนินกระบวนการ “ปลูกคน” ควบคู่ไปด้วย คือ ส่งเสริมกิจกรรมการลดรายจ่ายและสร้างรายได้ต่างๆ เช่น กองทุนเบ็ดเตล็ดการปลูกและดูแลต้นกล้าขาน้ำมันในป่าเศรษฐกิจ และในขณะเดียวกันก็จ้าง

ชุมชนให้ดูแลรักษาพื้นที่ที่กั้นไว้เป็นเขตป่าอนุรักษ์ ผลที่ได้ คือ ป่าอนุรักษ์สามารถฟื้นคืนสภาพได้ด้วยตัวเอง และยังมีหลากหลายของพันธุ์ไม้เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากในเวลาอันสั้น

บทเรียนการปลูกป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ

จากประสบการณ์การดำเนินโครงการปลูกป่าในทั้ง 3 พื้นที่ มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ สามารถสกัดบทเรียนการปลูกป่าอนุรักษ์ต้นน้ำได้ 3 ประการ คือ

1. หลักการการปลูกป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ คือ การปลูกป่าแบบไม่ต้องปลูก หรือปล่อยให้ธรรมชาติฟื้นฟูตัวเอง ทำให้ป่าใหม่มีสภาพใกล้เคียงธรรมชาติเดิมมากที่สุด จะได้ผลเร็วที่สุดและดีที่สุด คือ มีความหลากหลายและความสมบูรณ์ทางชีวภาพ แต่ไม่ใช่ทุกพื้นที่ที่จะเหมาะสมกับการปลูกป่าลักษณะนี้ เงื่อนไข คือ พื้นที่นั้นต้องมีไม้เรือนยอดเหลืออยู่มากพอที่จะทำให้เกิดการกระจายและขยายพันธุ์ของพืช และต้องไม่มีการใช้สารเคมีฆ่าหญ้ามานาน ที่สำคัญ ต้องทำกระบวนการ “ปลูกคน” ควบคู่กันไป เพื่อให้คนเข้าไปยุ่งในพื้นที่นั้น และป่าสามารถฟื้นตัวได้เอง

2. การปลูกป่าควรเน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน โดยใช้แรงงานชุมชน ดำเนินการ ตั้งแต่การเพาะกล้าไปจนถึงการปลูก และดูแลรักษาจนต้นกล้าแข็งแรงเพื่อเป็นการสร้างงานและกระจายรายได้ในชุมชน รวมทั้งยังเป็นการสร้างทักษะในการปลูกป่าให้กับชาวบ้านด้วย

3. การดูแลรักษาป่าอนุรักษ์ต้นน้ำในระยะแรกอาจต้องใช้การจ้างดูแลเพื่อไม่ให้ชาวบ้านเข้าไปบุกรุกทำการเกษตรอีก จนกว่าชาวบ้านจะมีรายได้ที่ดีและมั่นคงจากป่าเศรษฐกิจหรือกิจกรรมส่งเสริมอาชีพอื่นในระยะต่อมา จึงสามารถยกเลิกการจ้างดูแลป่าได้

2.1.2 ปลูกป่าเศรษฐกิจ

การ “ปลูกป่า ปลูกคน” ต้องทำควบคู่กันไป ดังนั้น การปลูกป่าเศรษฐกิจและป่าใช้สอยเพื่อให้ได้ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำจึงเป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้คนกับป่าอยู่ร่วมกันได้อย่างดี ความโดดเด่นของป่าเศรษฐกิจอยู่ตรงที่ไม่ต้องใช้พื้นที่หรือจำนวนต้นมาก และสามารถปลูกแซมในป่าได้ แต่สามารถสร้างอาชีพและรายได้ที่ดีให้ชุมชนในระยะยาว เพราะผลผลิตมีศักยภาพที่จะแปรรูปเพิ่มมูลค่าได้ต่อเนื่อง ทำให้ป่าส่วนมากไม่ต้องถูกทำลาย ทั้งยังทำให้เกิดการต่อยอดทักษะความรู้ให้คนจำนวนมากจากงานที่เกิดขึ้น

ขั้นตอนการปลูกป่าเศรษฐกิจ

ประสบการณ์และผลการดำเนินโครงการปลูกป่าเศรษฐกิจที่ผ่านมาทำให้มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ มั่นใจว่าหลักการตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้าภูมิภาวินัยกลาง มุ่งพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลนั้นนำไปปรับใช้ที่ใดก็จะสามารถเกิดผลดีได้ จึงได้สรุปขั้นตอนและกระบวนการในการส่งเสริมการปลูกป่าเศรษฐกิจที่สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ขั้นตอนหลัก คือ การเตรียมการ การเพาะ การปลูก และการดูแลรักษา ดังนี้

1. การเตรียมการ

1.1. เตรียมข้อมูล

1.1.1. เดินสำรวจพื้นที่ป่า² และสอบถามชาวบ้านเพื่อศึกษาว่าพืชเศรษฐกิจดั้งเดิมในพื้นที่มีอะไรบ้าง หากไม่มีหรือไม่เหมาะสมที่จะส่งเสริม ให้ศึกษาต่อว่าพันธุ์ไม้ใดเหมาะสมกับพื้นที่และจะส่งเสริมให้ปลูกได้ต่อไป³

1.1.2. สำรวจความเข้าใจ ความคิดเห็น ความต้องการ และความสมัครใจในการร่วมโครงการของชาวบ้าน

² ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหนังสือชุดแนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการปลูกป่า ปลูกคน: เล่มการสำรวจป่าไม้

³ ดูหลักในการคัดเลือกพืชที่จะส่งเสริมให้ปลูกในป่าเศรษฐกิจ หน้า 22-23

- 1.1.3. ศึกษาอุปสงค์ อุปทานตลาด เช่น หากผลผลิตของพืชที่จะส่งเสริมล้นตลาด หาซื้อได้ทั่วไป หรือมีราคาผันผวน ก็ไม่ควรสนับสนุน แต่ควรพิจารณาส่งเสริมผลผลิตที่ชุมชน จังหวัด หรือประเทศมีความต้องการและต้องนำเข้ามาจากพื้นที่อื่น
- 1.1.4. ศึกษาความเป็นไปได้ในการลงทุนส่งเสริม ตลอดจนแปรรูป เช่น หากต้องลงทุนสูงในการซื้อเครื่องจักรแปรรูป แต่ผลผลิตไม่สมดุล คือ มีปริมาณน้อยเกินไปเมื่อเทียบกับกำลังการผลิต ก็ไม่คุ้มค่าที่จะทำ

1.2. เตรียมคน

- 1.2.1. ประชาสัมพันธ์ สื่อสาร ทำความเข้าใจกับผู้นำและชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมายเพื่อให้สามารถมีส่วนร่วมคิดร่วมทำ และตัดสินใจจากความเข้าใจจริง
- 1.2.2. ให้การอบรมทักษะความรู้ทางเทคนิคที่เหมาะสม ก่อนแจกพันธุ์ให้เพาะและ/หรือปลูก

1.3. เตรียมเมล็ดพันธุ์

- 1.3.1. เก็บจากแหล่งดั้งเดิม
- 1.3.2. ติดต่อซื้อพันธุ์จากกรมส่งเสริมการเกษตรหรือกรมทรัพยากรสัตว์ป่าและพันธุ์พืช

1.4. เตรียมพื้นที่หรือแปลงปลูก

2. การเพาะ

2.1. สร้างโรงเรือน

3. การเพาะพันธุ์ การปลูก

3.1. แจกให้ชาวบ้านไปปลูก

4. การปลูกแซมในป่า และการปลูกในแปลงปลูกใหม่

5. การดูแลรักษา ตลอดจนเพิ่มผลผลิต

5.1. สนับสนุนให้ผู้นำและสมาชิกในชุมชนร่วมกันตั้งกลุ่ม กฎเกณฑ์กติกา ในการดูแลรักษา บริหารจัดการ และลงโทษผู้กระทำผิด

5.2. เสริมพลังชุมชนด้วยการให้ความรู้เรื่องโทษของไฟป่า การชิงเผา และ ปลูกฝังจิตสำนึกในคนรุ่นใหม่

หลักการในการคัดเลือกพืชที่จะส่งเสริมให้ปลูกเป็นป่าเศรษฐกิจ

1. ปลูกได้จริง ควรเน้นพื้นฟูพืชพื้นถิ่นก่อน แต่หากต้องนำพืชจากภายนอกมา ส่งเสริม ควรเลือกให้เหมาะสม และทนทานต่อสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศ ใช้น้ำน้อย การดูแลรักษาต่ำ เพราะความเสี่ยงจะต่ำด้วย และควรส่งเสริมใน รูปแบบแปลงทดลองก่อน คือ จ้างงานและฝึกไปในตัว และเพื่อแบกรับความเสี่ยงให้ชุมชน และเมื่อมั่นใจว่าชุมชนทำได้เองแล้วถึงปล่อยให้เป็นเจ้าของ

2. สร้างรายได้ที่มั่นคงจริง ผลผลิตต้องมีมูลค่าทางตลาดปานกลางถึงสูง และมีตลาดรองรับที่แน่นอน เช่น ยังมีความต้องการของตลาดสูงเมื่อเทียบกับกำลัง การผลิต ณ เวลานั้น หรือในอนาคตเมื่อผลผลิตที่จะส่งเสริมพร้อมออกสู่ตลาด (อุปสงค์มากกว่าอุปทาน)

3. สร้างงานได้จริง กิจกรรมการสร้างงานสร้างรายได้ต้องมีศักยภาพในการ ต่อยอดและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เช่น การแปรรูป การท่องเที่ยวเชิงเกษตร ฯลฯ โดยศึกษาว่าจะสามารถสร้าง/เพิ่มมูลค่าสูงสุดได้อย่างไร

4. ชาวบ้านอยากได้จริง เป็นความต้องการหรือเห็นชอบของชาวบ้าน

5. คำนี้ถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ก่อนอื่นต้องสามารถตอบคำถามให้ได้ว่า “ปลูกแล้ว ชาวบ้านได้อะไร” และต้องสามารถตอบได้ว่า “สิ่งแวดล้อมได้อะไร” หรือจะมีผลกระทบอย่างไร เช่น การปลูกป่ายูคาลิปตัสอาจให้ผลตอบแทนสูง แต่ทำลายสภาพดินอย่างรุนแรง เป็นต้น

กรณีศึกษาการปลูกป่าเศรษฐกิจของมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ

- ปลูกกาแฟได้ร่มป่าและถั่วแมคคาเดเมียที่ดอยตุง

ในการปลูกป่าที่ดอยตุง สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้าหญิงกัลยาโศภางาม พระอัยยิกาฯ หากใช้ที่ดินชาวบ้าน มาปลูกป่าแล้ว คนจะเอาอะไรกิน และมีรับสั่งว่า “ทำอะไรไม่ให้ชาวบ้านเดือดร้อน” มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ จึงได้ดำเนินการปลูกป่าเศรษฐกิจขึ้น ในปี พ.ศ. 2531 ในรูปแบบแปลงปลูกป่าเศรษฐกิจจำนวน 6 แปลง รวมพื้นที่ 3,642 ไร่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างรายได้ระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาวให้คนในพื้นที่ และยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น พี่งพาทนเองได้และสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน จึงได้เลือกกาแฟพันธุ์อาราบิก้า และถั่วแมคคาเดเมียมาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูก อีกทั้งส่งเสริมการปลูกดอกไม้ประดับ เช่น ดอกหน้าวัวได้ร่มเงาไม้

โครงการพัฒนาดอยตุงฯ เลือกกาแฟพันธุ์อาราบิก้าและถั่วแมคคาเดเมีย มาปลูกในป่าเศรษฐกิจนั้น เนื่องจากเมล็ดของพืชทั้งสองชนิดสามารถจำหน่ายได้ในราคาสูง เป็นที่ต้องการของตลาด ที่สำคัญต้องใช้แรงงานจำนวนมากในการเลี้ยงดู เก็บเกี่ยว และแปรรูปอันเป็นผลดีต่อเป้าหมายการสร้างงานและกระจายรายได้สู่ชุมชนในพื้นที่

เหตุผลที่เลือกปลูกถั่วแมคคาเดเมีย คือ ในปี พ.ศ. 2531 ความต้องการของตลาดสูง ในขณะที่ปริมาณผลผลิตถั่วแมคคาเดเมียทั่วโลกค่อนข้างต่ำ ประกอบกับมีแหล่งผลิตใหญ่เพียง 2 แห่ง คือ ประเทศออสเตรเลีย และรัฐฮาวาย สหรัฐอเมริกา แม้ทุกวันนี้ แมคคาเดเมียก็ยังเป็นถั่วที่

แพงที่สุดในโลกอยู่เช่นเดิม และหากผลผลิตไม่เป็นไปตามที่คาดไว้
อย่างน้อยต้นแมคคาเดเมียก็จะเป็นส่วนหนึ่งของป่านุรักษ์ต้นน้ำ
ต่อไปได้ เพราะเป็นไม้ที่เขียวชอุ่มตลอดปี และสามารถยืนต้นอยู่เป็น
ร้อยปี ส่วนกาแพพั้นธุ์อาราบิก้านั้นเป็นพืชทดแทนการปลูกฝืนที่ดี เพราะ
ปลูกได้ดีในบริเวณที่ปลูกฝืนได้ดี อีกทั้งเหมาะที่จะปลูกได้ร่มเงาไม่ใหญ่
จึงไม่รบกวนป่า และสุดท้ายคือ เนื่องจากกาแพจะให้ผลผลิตเพียงพอ
ต่อการเก็บเกี่ยวเพื่อแปรรูปทำการค้าในเวลาประมาณ 3 ปี และถั่ว
แมคคาเดเมียภายในเวลาประมาณ 7 ปี และให้ผลผลิตได้นานกว่า
50 ปี ดังนั้น ชาวบ้านจะมีรายได้ที่มั่นคงจากพืชเศรษฐกิจระยะกลาง
และระยะยาวต่อเนื่องกัน

อย่างไรก็ดี ในขณะนั้น ในประเทศไทยยังไม่มีมีการปลูกกาแพอาราบิก้า
และถั่วแมคคาเดเมียเพื่อการค้าอย่างเป็นทางการเป็นล่ำเป็นสันมาก่อน จึงไม่มีผู้
มีความรู้ หรือชำนาญการอย่างแท้จริง ทั้งยังต้องใช้เวลาานกว่าจะ
เก็บเกี่ยวได้ ทำให้มีความเสี่ยงสูง สิ่งที่เกิดขึ้น คือ โครงการสูญเสียต้น
กาแพและถั่วแมคคาเดเมียไปครึ่งหนึ่งจากต้นกาแพทั้งหมด 832,000
ต้น และถั่วแมคคาเดเมีย 83,000 ต้น

โครงการพัฒนาอดอยตุย พบว่าปัญหาที่สำคัญประการหนึ่ง คือ เกษตรกร
ขาดแรงจูงใจมากกว่าขาดความสามารถ เพราะถึงแม้ว่าชาวบ้านจะ
มีความรู้ในการดูแลต้นไม้ แต่กลับไม่ตัดแต่งกิ่ง หรือใส่ปุ๋ยตามที่ควร
จะปฏิบัติ นอกจากนี้ เนื่องจากพื้นที่ปลูกทั้ง 6 แปลงมีต้นกาแพและ
ต้นแมคคาเดเมียรวมกันเกือบหนึ่งล้านต้น เจ้าหน้าที่โครงการจึงไม่
สามารถติดตามการบำรุงดูแลได้ทั่วถึงว่าชาวบ้านนำปุ๋ยที่โครงการให้
ไปใส่บำรุงต้นไม้จริงหรือไม่ จำนวนเท่าใด โครงการจึงเปลี่ยนวิธีการ
ในการบริหารจัดการแปลงปลูกกาแพ โดยให้ชาวบ้านมาเป็นเจ้าของ
ต้นกาแพด้วยการเข้าต้นและดูแลเองแทนการเป็นลูกจ้าง หากทำมาก
และทำดีตามข้อตกลง ก็ได้ผลตอบแทนมาก ผลปรากฏว่า ความรู้สึก

เป็นเจ้าของต้นกาแฟนี้ทำให้ชาวบ้านเอาใจใส่ และทำงานหนักขึ้นเพื่อดูแลต้นกาแฟ เลือกเก็บเฉพาะเมล็ดกาแฟสุกมาขายให้โครงการ กลุ่มชาวบ้านที่ทำงานหนักที่สุดเป็นกลุ่มแรกที่ได้เข้าต้นกาแฟ และเป็นตัวอย่างให้ชาวบ้านกลุ่มอื่นๆ ทำตาม ปริมาณผลกาแฟดิบเพิ่มขึ้นจาก 0.5 มาเป็น 1.6 กิโลกรัมต่อต้น คุณภาพของเมล็ดกาแฟดีขึ้นจนได้รับการรับรองจาก SCAA (Specialty Coffee Association of America) ถือเป็นความสำเร็จของโครงการที่สามารถดึงศักยภาพของคนและป่าออกมาจนเกิดประโยชน์สูงสุดให้กันและกันได้

ปี พ.ศ. 2553 หรือ 22 ปีหลังจากที่โครงการป่าเศรษฐกิจเริ่มต้นขึ้น โครงการพัฒนาโดยดอยตุงฯ มีรายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารและเครื่องดื่มแปรรูปจากกาแฟพันธุ์อาราบิก้า และถั่วแมคคาเดเมีย มีมูลค่ารวม 124 ล้านบาท สร้างงานโดยตรงให้คนในพื้นที่โครงการรวม 783 คน (ทั้งกลุ่มที่เป็นลูกจ้างของโครงการและกลุ่มที่ไม่ได้เป็นลูกจ้าง แต่ผลิตวัตถุดิบจำหน่ายให้โครงการ) และทางอ้อม (หรือครอบครัวของผู้รับประโยชน์โดยตรง) อีกประมาณ 3,915 คน นอกจากนี้ ราคาสินค้าดอยตุง และกาแฟ ดอยตุงยังเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายและมีมูลค่าสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง

แต่สิ่งที่สำคัญยิ่งกว่ารายได้และการพัฒนาเศรษฐกิจระดับชุมชน คือ พัฒนาการทางความคิด ความรู้ ความสามารถ ศักดิ์ศรี ความเชื่อมั่น และความกล้าคิด กล้าตัดสินใจของผู้คนที่ครั้งหนึ่งเคยปลูกฝัน และได้กลายเป็นคนปลูกป่า ปลูกกาแฟ และถั่วแมคคาเดเมีย หรือกลายเป็นเจ้าของไร่กาแฟ รวมทั้งมีอิสระในการเลือกประกอบกิจการอื่นๆ ตามที่ตนเองต้องการ สามารถมีความฝันที่จะมีชีวิตที่ดีขึ้น และมีความพร้อมที่จะทำให้ความฝันเป็นความจริง อีกทั้ง ครอบครัวได้อยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตา และลูกหลานมีอนาคตทางการศึกษา

ธงชัย วิบูลจิตเจริญ ชาวอาข่า หมู่บ้านปากกล้วยในพื้นที่โครงการพัฒนา ดอยตุงฯ อายุ 39 ปี ปัจจุบันมีอาชีพคั่วกาแฟ และเป็นเจ้าของไร่กาแฟ เป็นหนึ่งในผลงานการ “ปลูกคน” ตามแนวพระราชดำริสมเด็จพระเจ้าในหลวง เริ่มต้นโครงการพัฒนา ดอยตุงฯ เมื่อปี พ.ศ. 2532 ธงชัยและครอบครัว มีรายได้จากการปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด และฝิ่นเพียงปีละ 8,100 บาท เขากับแม่จึงรับจ้างปลูกกาแฟในแปลงป่าเศรษฐกิจของโครงการพัฒนา ดอยตุงฯ เมื่อปี พ.ศ. 2539 และต่อมาเมื่อโครงการฯ ให้เกษตรกรเช่า คูแลต้นกาแฟ ธงชัยคว้าโอกาสนั้น และกลายเป็นเจ้าของต้นกาแฟได้ป่า กว่า 8,000 ต้น รายได้ที่เพิ่มขึ้นทำให้แม่และภรรยาเริ่มเปิดร้านขายของ ลูกทั้ง 5 คนได้เรียนหนังสือ ต่อมาปี พ.ศ. 2546 ธงชัยคิดเพิ่มมูลค่าให้กับกาแฟของตนเองต่อไปอีก จึงสมัครงานที่โรงคั่วกาแฟของโครงการฯ ปี พ.ศ. 2553 ครอบครัวธงชัยมีรายได้ 172,500 บาทต่อปี วันนี้เขาเป็นผู้เชี่ยวชาญการคั่วกาแฟและยังเป็นสมาชิก อบต. แม่ฟ้าหลวง ธงชัยฝันว่า วันหนึ่งจะมีร้านกาแฟเป็นของตนเอง และอยากส่งลูกๆ เรียนให้สูงที่สุด

ข้อพิสูจน์หนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า หากคนได้ประโยชน์จากป่า และตระหนัก ถึงคุณค่าของป่าแล้ว จะรู้จักรักษาป่าเอง คือ ป่าเศรษฐกิจในโครงการ พัฒนา ดอยตุงฯ ไม่เคยถูกคุกคามจากไฟป่าเลย เพราะชาวบ้านจะช่วย กันทำความสะอาดโคนต้น ไม่ให้มีใบไม้คลุมรกจนกลายเป็นเชื้อเพลิง และเนื่องจากชุมชนมีกินมีใช้พอประมาณจากอาชีพที่มั่นคงจากป่า เศรษฐกิจแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องตัดไม้ทำลายป่า ส่งผลให้ป่าดั้งเดิมและ ป่าที่ปลูกใหม่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 บนดอยตุงคงอยู่ให้ความร่มเย็นมากกว่า 20 ปี และถึงจะเกิดไฟป่าบ้าง แต่พื้นที่ที่ได้รับความสะดวกเสียหายนก็ได้รับการ ปลดปล่อยทิ้งไว้เพื่อให้ธรรมชาติเยียวยาตนเอง แผ่นดินได้ป่า ความชุ่มชื้น และระบบนิเวศน์ทางธรรมชาติกลับคืนมาอย่างซ้ำๆ

ดังนั้น แม้คนในพื้นที่โครงการพัฒนา ดอยตุงฯ ต้องหยุดปลูกข้าวไร่เมื่อ โครงการเริ่มต้นขึ้น แต่ก็มีรายได้จากการปลูกป่าและอาชีพเสริมอื่นๆ มา

ทดแทน ทั้งยังสามารถเก็บของป่ามากินหรือใช้ได้ ชุมชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ไม่จำเป็นต้องบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าเพื่อความอยู่รอดอีกต่อไป และเมื่อป่าให้ประโยชน์โดยตรงทางเศรษฐกิจ ทำให้คนได้มีโอกาสทางการศึกษาและโอกาสในชีวิตด้านอื่นๆ ที่ดีขึ้น ก็เท่ากับป่าได้มีส่วนปลูกคนให้มีความคิด ความตระหนัก และมีจิตสำนึกในการดูแลรักษาป่าต่อไป มิฉะนั้นแล้ว รายได้ที่เพิ่มขึ้น ชีวิตที่ดีขึ้นอาจนำไปสู่ความโลภที่จะทำให้ผืนป่าหายไปอีกครั้ง

- ปลูกขาน้ำมันและไผ่ที่ปางมะหัน-ปุนะ

ตำบลเทอดไทย จังหวัดเชียงราย ถือเป็นแหล่งปลูกชาที่สำคัญของประเทศ ชาวบ้านส่วนหนึ่งมีแปลงปลูก มีโรงงานอบชาขนาดเล็ก และรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์เพื่อบริหารผลผลิตและรักษาผลประโยชน์ของสมาชิก แต่การปลูกชายังจำกัดอยู่ในคนกลุ่มหนึ่งและไม่เพียงพอต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนส่วนมากในพื้นที่ และไม่สามารถป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อความอยู่รอดได้ มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ จึงแนะนำพืชเศรษฐกิจอื่นๆ เพื่อเสริมรายได้

ไผ่เป็นพืชท้องถิ่นดั้งเดิมที่พบมากในภาคเหนือของประเทศไทย ไผ่ตงหรือ ไผ่หวานที่นำต้นพันธุ์มาจากโครงการพัฒนาตอยตุงฯ มีจุดเด่นคือปลูกง่าย ใช้ต้นทุนน้อย จึงมีความเสี่ยงในการสูญเสียต่ำ นอกจากจะนำหน่อมาบริโภคได้และมีความคุ้มค่าทางโภชนาการสูงแล้ว ลำต้นยังเป็นวัสดุก่อสร้างตามวิถีชีวิตชาวบ้านอีกด้วย และเมื่อต้นไผ่มีอายุ 2 ปี ยังสามารถนำหน่อไปขายสดหรือแปรรูปเพิ่มมูลค่าได้ ซึ่งมีตลาดรองรับแน่นอน นอกจากนี้ ยังสามารถเพาะหน่อไม้ไผ่และนำไปแปรรูปในรูปแบบวิสาหกิจขนาดเล็กหรือจิว์โดยกลุ่มแม่บ้านเพื่อส่งขายภายในประเทศหรือประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ประเทศจีนซึ่งนิยมบริโภค ซึ่งราคาของหน่อไม้ไผ่สูงถึง 250-300 บาทต่อกิโลกรัม⁴ มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ

⁴ ราคาก่อนไม่ไผ่ที่ขายในหมู่บ้านปางมะหัน ตำบลเทอดไทย อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย ในปี พ.ศ. 2554

ได้ให้ชาวบ้านร่วมกันปลูกป่าเศรษฐกิจ หลังจากนั้น ชุมชนคิดวิธีแบ่งพื้นที่อย่างเป็นธรรมกันเอง โดยการแบ่งพื้นที่ออกเท่าจำนวนสมาชิก และให้จับฉลากแปลง

เมื่อปี พ.ศ.2549 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีพระราชดำริให้มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ดำเนินโครงการศึกษาและพัฒนาการปลูกขาน้ำมัน รวมทั้งพืชน้ำมันอื่นๆ ของมูลนิธิชัยพัฒนา และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปลูก ณ บริเวณบ้านปางมะหั้น และบ้านปุ่นะ ตำบลเทอดไทย โดยนำเมล็ดพันธุ์และต้นอ่อนของขาน้ำมันจากประเทศจีนมาปลูก และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มูลนิธิชัยพัฒนาศึกษาและดำเนินการจัดตั้งโรงงานผลิตขาน้ำมัน และศึกษาการใช้ประโยชน์สูงสุดของโรงงานขาน้ำมัน ณ ศูนย์วิจัยและพัฒนาขาน้ำมันและพืชน้ำมัน อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

ขาน้ำมันเป็นพืชที่มีคุณประโยชน์หลากหลาย กล่าวคือ น้ำมันจากเมล็ดขาน้ำมันมีคุณภาพสูงและเหมาะสำหรับประกอบอาหาร เนื่องจากมีกรดไขมันไม่อิ่มตัวสูง และมีสัดส่วนของกรดไขมันชนิดต่างๆ ใกล้เคียงกัน หรือดีกว่าน้ำมันมะกอกเล็กน้อย ปัจจุบัน ประเทศไทยยังไม่มีการสกัดน้ำมันชาเพื่อใช้เป็นน้ำมันประกอบอาหาร มีเพียงการนำเข้าจากประเทศจีนเท่านั้น จึงมีราคาสูงมาก นอกจากนั้น หัวน้ำมันยังใช้เป็นน้ำมันหอมหรือนำมาผสมทำเครื่องสำอางที่มีคุณสมบัติบำรุงผิวพรรณได้อย่างดี และหากจากการหีบสกัดน้ำมันมีสารซาโปนินที่มีฤทธิ์กำจัดหอนเซอร์ในนาข้าวอีกด้วย ผลพลอยได้จากการปลูกขาน้ำมัน คือ ทัศนียภาพที่สวยงามของดอกขาน้ำมัน ทำให้มีความเป็นไปได้ที่จะพัฒนาแหล่งปลูกให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ และ/หรือเชิงเกษตร เป็นการต่อยอดให้เกิดรายได้ทางเศรษฐกิจทางอ้อมอีกต่อหนึ่ง

จะเห็นว่าสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ได้ทรงศึกษาและมีพระวินิจฉัยมาอย่างดีแล้วว่า พันธุ์พืชที่พระองค์ทรงนำมาจากประเทศจีนเพื่อ

ส่งเสริมและสร้างรายได้ให้คนไทยนั้นมีประโยชน์หลายชั้น เกษตรกรจะ
ได้ราคาดี และมีตลาดรองรับแน่นอน อย่างไรก็ตาม เนื่องจากขาน้ำมัน
ไม่ได้เป็นพืชท้องถิ่นของไทย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ จึงทรง
เลือกพื้นที่ที่มีภูมิประเทศและภูมิอากาศใกล้เคียงกับพื้นที่ปลูกในประเทศ
จีนมากที่สุด และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปลูกในรูปแบบแปลง
ทดลองและจ้างงานชาวบ้านในพื้นที่ พร้อมมอบรมให้ปลูกและดูแลรักษา
ต้นได้เอง โดยมีผู้เชี่ยวชาญจากประเทศจีน นักวิชาการ และนักปฏิบัติ
ชาวไทยคอยดูแลและให้คำแนะนำเกษตรกรอย่างใกล้ชิด เพื่อให้แน่ใจว่า
ผลผลิตเป็นไปตามปริมาณและคุณภาพที่ควรจะเป็น ก่อนจะให้ชาวบ้าน
เป็นเจ้าของและบริหารจัดการเอง

ขาน้ำมันต้องใช้เวลาอย่างน้อย 5 ปี เพื่อให้ได้เมล็ดชาติที่สมบูรณ์พร้อม
เก็บเกี่ยวและนำไปสกัดเป็นน้ำมันประกอบอาหาร จึงสามารถส่งเสริม
เป็นพืชเศรษฐกิจระยะยาวต่อเนื่องจากไม้ตงซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจระยะ
กลางเนื่องจากให้ผลผลิตและรายได้ภายใน 2 ปี

- **ปลูกดาวและหวายที่น่าน**

ด้วยประสบการณ์การทำงานที่เพิ่มขึ้นและความพยายามอย่าง
ต่อเนื่องในการปรับปรุงการดำเนินงานจากบทเรียนในอดีต กระบวนการ
พัฒนาของมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ จึงมีรูปแบบชัดเจนขึ้นบนหลักการ
ทำงานเดิม ประกอบกับปัญหาความยากจนและความเสื่อมโทรมของ
ทรัพยากรธรรมชาติในประเทศและสังคมโลกที่ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ
ทำให้มูลนิธิฯ มุ่งมั่นที่จะขยายผลต้นแบบการพัฒนาด้วยวิธีการที่มี
ประสิทธิภาพมากขึ้น เร็วขึ้น กระจายสู่คนในวงกว้างขึ้น ด้วยต้นทุนที่
ต่ำลง และเวลาที่น้อยลง โดยสื่อสารทำความเข้าใจกับชาวบ้านให้อยาก
มีส่วนร่วม และรู้สึกเป็นเจ้าของการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นให้เร็วที่สุด และ
ให้การ “ระเบิดจากภายใน” นี้ช่วยให้ชุมชนขับเคลื่อนการพัฒนาด้วย
ตนเอง และเดินหน้าอย่างรวดเร็ว

การส่งเสริมการปลูกป่าเศรษฐกิจที่จังหวัดน่านจึงเกิดจากการสำรวจพื้นที่ป่าร่วมกันกับชุมชน สำรวจความต้องการของพวกเขา และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกันว่า พี่ชท้องถิ่นชนิดใดมีศักยภาพจะต่อยอดเป็นพืชเศรษฐกิจได้บ้าง แทนการส่งเสริมพืชจากภายนอก และจึงได้สรุปร่วมกันที่จะส่งเสริมการปลูกต้นหวาย ต้นตาว และต้นแห่ียง ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจดั้งเดิมในท้องถิ่น แต่ที่ผ่านมา ไม่มีการบริหารจัดการที่เหมาะสมในการนำพืชพันธุ์เหล่านี้ออกจากป่าไปใช้ประโยชน์ บวกกับสภาพป่าที่เสื่อมโทรมจากการตัด และเผาทำให้จำนวนหวาย ตาว และแห่ียงตามธรรมชาติลดลงอย่างมาก โครงการจึงได้หารือกับชาวบ้านและผู้นำในพื้นที่ดำเนินการ ซึ่งต่างเห็นตรงกันว่า ควรร่วมกันขยายพันธุ์⁵ และจัดการโครงการบริหารจัดการ การใช้ประโยชน์เพื่อฟื้นฟูป่าดิบชื้น ซึ่งเป็นแหล่งของพืชพันธุ์ที่เคยอุดมสมบูรณ์ มีคุณค่าทางวนศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคมที่ผ่านมา ชาวบ้านเก็บหวาย ตาว และแห่ียงไปขายให้พ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อ เพื่อนำไปแปรรูปขายสู่ตลาดผู้บริโภค แต่หากสามารถส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมการแปรรูปโดยวิสาหกิจขนาดเล็กหรือจิวภายในชุมชนได้ ชุมชนก็จะสามารถรักษาส่วนต่างของมูลค่าที่เพิ่มขึ้นจากการแปรรูปไว้โดยไม่ต้องเสียให้พ่อค้าคนกลาง เช่น หากชุมชนขายตาวดิบให้พ่อค้าคนกลางจะได้ราคา กิโลกรัมละ 17 บาท แต่หากขายลูกชิตอบแห้ง จะได้ราคา กิโลกรัมละ 180 บาท (ราคา ณ เดือนพฤษภาคม 2555) ดังนั้น ชุมชนมีโอกาที่จะเก็บส่วนต่าง 163 บาทไว้เป็นรายได้ของชุมชนเอง นอกจากนี้ ตาวยังมีศักยภาพในการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อาหารอื่นๆ ได้อีกมากมาย เพียงรอเวลาให้ชุมชนก้าวไปอีกขั้นจนสามารถร่วมกันทำวิจัยเล็กๆ และคิดสร้างสรรค์สินค้าใหม่ๆ ที่แตกต่างและมีคุณภาพเป็นที่ต้องการของตลาดได้ ส่วนหวายซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจระยะยาวก็มีศักยภาพที่จะนารายได้ที่มั่นคงและยั่งยืนมาสู่ชุมชน เนื่องจาก

⁵ คุรายละเอียดยเพิ่มเติมในหนังสือชุดแนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการปลูกป่า ปลูกคน เล่มการเพาะและปลูกตาวในป่าเศรษฐกิจ และแนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการปลูกป่า ปลูกคน เล่มการเพาะและปลูกหวายในป่าเศรษฐกิจ

ทุกวันนี้ ปริมาณหายจากรธรรมชาติลดลงอย่างมาก แต่ตลาดเครื่องเรือนที่ทำจากหายยังได้รับความนิยมสูง หายจึงยังเป็นที่ต้องการและขายได้ในราคาแพง ดังนั้น การส่งเสริมการปลูกและเพิ่มมูลค่าหายอย่างครบวงจรจะนำไปสู่การจ้างงานและรายได้ที่ดีของชุมชน

บทเรียนการปลูกป่าเศรษฐกิจ

การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจตามตำราแม่ฟ้าหลวงเป็นการพัฒนาโดยใช้ความเจริญทางเศรษฐกิจหรือรายได้ที่เกิดขึ้นเป็นพาหะหรือหนทางสู่เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ ทำให้คนกับป่าเจริญงอกงามไปพร้อมๆ กัน ปัจจัยที่ทำให้การปลูกป่าเศรษฐกิจประสบผลสำเร็จ ได้แก่

1. ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องของชุมชน จากการได้เห็นประจักษ์และมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน โดยเฉพาะเรื่องประโยชน์ใกล้ตัวที่เกิดขึ้นจากป่าเศรษฐกิจ จะทำให้คนอยากร่วมมือ รู้สึกเป็นเจ้าของ และกลายเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ผลักดันให้คนพัฒนาตนเอง และพัฒนาความสามารถที่จะดูแลรักษาบริหารจัดการโครงการต่อไปได้เอง
2. การส่งเสริมการปลูกป่าเศรษฐกิจต้องส่งเสริมควบคู่ไปกับกิจกรรมการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าตลอดห่วงโซ่การผลิตอย่างครบวงจร และการส่งเสริมในลักษณะนี้เท่านั้นที่จะเป็นปัจจัยความสำเร็จสำคัญทำให้คนกับป่าอยู่ร่วมกันได้ในระยะยาว
3. โครงการพัฒนาต้องแบกรับความเสี่ยงของความล้มเหลวที่อาจเกิดขึ้นจากการแนะนำกิจกรรมทางเศรษฐกิจหรือพืชพันธุ์ใหม่ที่ไม่ใช่เป็นของดั้งเดิมในพื้นที่ โดยการจ้างงานในแปลงทดลองเพื่อกระจายรายได้และฝึกทักษะความรู้ควบคู่กันไป จนกว่าจะแน่ใจว่ากิจกรรมที่นำมาส่งเสริมสามารถให้ผลตามที่คาดหวังไว้ และทำให้เกิดรายได้ที่มั่นคงจริง รวมทั้งเกษตรกรมีความพร้อมที่จะดำเนินการต่อไปได้เอง จึงค่อยๆ ถ่ายโอนให้คนในพื้นที่เป็นเจ้าของดูแล

2.1.3 ปลูกป่าใช้สอย

หลักสำคัญในการปลูกป่าใช้สอย คือ ต้องยึดความต้องการของชาวบ้านเป็นหลัก และสำรวจว่าชาวบ้านใช้ประโยชน์จากไม้ชนิดใดบ้าง ทั้งในการบริโภค และใช้สอย เช่น ไม้สำหรับทำบ้าน เครื่องจักสาน และสอบถามว่าต้องการจะปลูกพันธุ์ไม้ชนิดใดเสริม และให้มีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นเพื่อให้ป่าที่เกิดขึ้นตอบสนองความต้องการที่แท้จริง และต้องมีการตกลงกำหนดกฎกติกาในการเก็บกินเก็บใช้ภายในชุมชนด้วย

ในกรณีของโครงการพัฒนาตอยตุงฯ หลังจากส่งเสริมการปลูกกาแฟและถั่วแมคคาเดเมียเป็นป่าเศรษฐกิจแล้ว ในปี พ.ศ. 2537 สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาเถรราช ทรงมีพระราชทาน เรียกว่า ป่ายังชีพบนพื้นที่ 4,000 ไร่ ให้ราษฎรที่มีความรู้ด้านการเพาะปลูก มีความประพฤติดี ชยัน และให้ความร่วมมือกับโครงการมาโดยตลอด แต่ไม่มีที่ดินทำกิน หรือมีจำกัด เพื่อส่งเสริมการปลูกป่าประเภทไม้ผล เช่น กัลยมน้ำว่า มะขามป้อม และเผือก ไม้ใช้สอย เช่น ชีเหล็กบ้าน ไม้พันธุ์ต่างๆ และไม้รักษาต้นน้ำธาร เช่น สัก ประดู่ป่า พะยอม รวมทั้งจัดสรรที่ดินทำกินด้วย

ในกรณีของโครงการปลูกป่าฯ บ้านปางมะหัน มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ได้ส่งเสริมการจัดตั้งกองทุนแก๊สเพื่อลดการตัดไม้ทำฟืน ผลปรากฏว่า ชาวบ้านส่วนหนึ่งโดยเฉพาะผู้สูงอายุ ไม้คั้นเคยกับริสชาติของอาหารที่ปรุงโดยเตาแก๊ส ชุมชนกับโครงการจึงเปลี่ยนวิธีการ และริเริ่มการปลูกป่าชีเหล็กขึ้นเพื่อใช้เป็นไม้ทำฟืน โดยชุมชนตั้งกฎกติกาและควบคุมบริหารจัดการการตัดใช้และปลูกคืนกันเอง

2.2 ปลูกคน

ปัจจัยความสำเร็จของการปลูกป่าให้ยั่งยืน คือ การปลูกคนด้วยการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนที่อาศัยในพื้นที่ป่าให้ดีขึ้นอย่างเป็นขั้นเป็นตอน จาก 1) สามารถอยู่รอด คือ มีข้าวกินตลอดปี ไม่เสียชีวิตด้วยโรคที่รักษาได้ เข้าถึงระบบสาธารณสุขโรคพื้นฐาน ไม่มีหนี้เพิ่ม 2) อยู่อย่างพอเพียง คือ มีรายได้มั่นคง สามารถเพิ่มมูลค่าผลผลิตในท้องถิ่น ปลูกหนี้ได้บางส่วนหรือทั้งหมด เข้าถึงการศึกษามีคุณภาพ มีความรู้ในการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บและเข้าถึงการรักษาที่ดีขึ้น และขั้นสุดท้าย คือ 3) อยู่อย่างยั่งยืน หมายถึง มีเงินออม มีการลงทุนในวิสาหกิจชุมชนขนาดเล็กหรือจิ๋ว ฟึ่งตนเอง ตลอดจนมีทัศนคติที่จะพัฒนาตนเอง รวมกลุ่มบริหารจัดการ มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ จากภายนอก และมีจิตสำนึกรักและปกป้องสิ่งแวดล้อม วิธีการ “ปลูกคน” ทำได้หลายทางขึ้นอยู่กับสภาพปัญหาและทุนในแต่ละภูมิสังคม โดยต้องบูรณาการและทำอย่างต่อเนื่องจนคนสามารถยืนอยู่ได้ด้วยตนเองอย่างมีศักดิ์ศรี

สำหรับหลักการและขั้นตอนในการ “ปลูกคน” ตามตำราแม่ฟ้าหลวงโดยละเอียดนั้น สามารถอ่านเพิ่มเติมได้จากหนังสือแนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่อง 1) การสร้างทีมพัฒนาในพื้นที่เป้าหมาย 2) การเข้าใจ เข้าถึง และสร้างความพร้อมชุมชนด้วยการสำรวจเก็บข้อมูลภูมิสังคม 3) การบริหารจัดการระบบน้ำ และ 4) การส่งเสริมการเกษตรในรูปแบบกองทุน อย่างไรก็ตาม ทัศนะผู้จัดทำขอเสนอแนวทางและตัวอย่างการพัฒนาในโครงการพัฒนาตอยตุงฯ และโครงการปลูกป่าฯ บ้านปางมะหั้น เพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพการปลูกคนตามตำราแม่ฟ้าหลวง ดังนี้

ปลูกคนที่ตอยตุง

โครงการพัฒนาตอยตุงฯ เริ่มต้นขึ้นด้วยการปลูกป่า และแรงงานในการปลูกป่าส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย สมเด็จพระศรีนครินทร์บรมราชชนนีรับสั่งถามว่า “ถ้าทิ้งผู้หญิงไว้เฉยๆ มีงานอะไรให้เขาทำไหม เพราะในครอบครัวจะให้ผู้ชายแบกภาระ

เลี้ยงดูเฉยๆ ไม่ได้ เราต้องหาอะไรให้ผู้หญิงทำ ไปดูซิว่าเขาทำอะไรได้บ้าง” ในพื้นที่โครงการพัฒนาโดยตุงฯ มีชนเผ่าอยู่ 5 กลุ่ม ผู้หญิงของแต่ละชนเผ่ามีทักษะในงานฝีมือต่างๆ กัน เช่น ทอผ้า ปักผ้า และเย็บผ้า แต่ไม่มีวัตถุดิบและเครื่องมืออุปกรณ์ที่ดี ที่สำคัญไม่มีตลาดและถูกพ่อค้าคนกลางกดราคา ดังนั้นในปี พ.ศ. 2533 จึงมีการจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมอาชีพหัตถกรรมและอุตสาหกรรมขึ้น โดยเริ่มจากตั้งโรงงานทอผ้า เย็บผ้า โรงงานผลิตพรมซึ่งสร้างโอกาสการทำงานให้กับคนรุ่นหนุ่มสาวเพราะต้องใช้ความแข็งแรงในการทำงาน ต่อมาตั้งโรงงานกระดาษสา เพราะต้นสาขึ้นอยู่ในป่า หากสามารถนำต้นไม้ในป่าอย่างสาหรือไผ่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ ชาวบ้านก็จะดูแลป่า และต่อมาตั้งโรงงานเซรามิก โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเพิ่มผลิตผลของภูมิปัญญาท้องถิ่นและยกระดับฝีมือคนในชุมชนให้ได้มาตรฐาน เพื่อเสริมรายได้ในครัวเรือน

ในการสร้างงานทุกประเภท โครงการพัฒนาโดยตุงฯ ได้พัฒนากิจกรรมเพิ่มมูลค่าตลอดห่วงโซ่การผลิตอย่างครบวงจรในพื้นที่โครงการ คือ นอกจากกิจกรรมต้นน้ำ หรือการปลูกและดูแลให้ได้ผลิตผลสูงสุดและเกิดการสูญเสียน้อยที่สุดทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ หรือการทอผ้าฝืนให้ได้มาตรฐานแล้วยังพัฒนากิจกรรมกลางน้ำ หรือการผลิตแปรรูป การออกแบบตัดเย็บ เพื่อเพิ่มมูลค่าให้สูงที่สุด และกิจกรรมปลายน้ำหรือการทำการตลาด สร้างตราสินค้า ตลอดจนการจัดจำหน่าย เพื่อให้ผลิตภัณฑ์ติดตลาดและเป็นที่ต้องการอย่างต่อเนื่อง โดยอบรมและส่งเสริมชาวบ้านทุกเพศทุกวัยที่มีความมุ่งมั่นและตั้งใจจริงให้มีทักษะความรู้ ความสามารถ ความสนใจ และความถนัดของแต่ละคน โดยไม่จำเป็นต้องมีการศึกษา หรืออ่านออกเขียนได้

นอกจากนี้ การท่องเที่ยวของโครงการพัฒนาโดยตุงฯ ยังทำให้เกิดงานประเภทต่างๆ ขึ้นอีกมากมายโดยเฉพาะงานบริการ ซึ่งสามารถนำรายได้ที่มั่นคงในระยะยาวมาสู่ชุมชนในพื้นที่ และยังเป็นช่องทางสำคัญในการเชื่อมโยงชุมชนบนดอยตุงกับสังคมภายนอกได้เป็นอย่างดี

ปลูกคนที่ปางมะหัน

แผนงานการดำเนินงานปลูกป่าอนุรักษ์ต้นน้ำของโครงการปลูกป่าที่บ้านปางมะหัน 11 ข้อดังกล่าว (หน้า 13-18) สามารถแยกกิจกรรมการปลูกคนที่ทำควบคู่ไปกับการดำเนินการปลูกป่าได้ ดังนี้

1. การสำรวจข้อมูลพื้นฐาน หมายถึง การศึกษาข้อมูลภูมิสังคมของพื้นที่เป้าหมายให้ได้สภาพความเป็นจริง และเป็นปัจจุบันที่สุด ครอบคลุมมิติต่างๆ ครบถ้วนตามที่จำเป็นและเพียงพอต่อการทำความเข้าใจสภาพปัญหาที่แท้จริงทุกที่มีอยู่ ความต้องการของชุมชน และข้อเท็จจริงต่างๆ เพื่อการวางแผนการดำเนินงาน และเพื่อใช้เป็นข้อมูลตั้งต้นในการติดตามความคืบหน้าและการประเมินผลการปฏิบัติงาน

การสำรวจจำเป็นต้องทำร่วมกับชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ เพื่อการเรียนรู้และความเข้าใจร่วมกัน รวมทั้งเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนและทีมงานของโครงการ ที่สำคัญอีกประการ คือ เนื่องจากพื้นที่ปลูกป่าส่วนใหญ่เป็นเขตป่าสงวนหรืออุทยานแห่งชาติ แต่ชาวบ้านใช้ทำกินด้วย และมีผลต่อความอยู่รอดโดยตรง การมีส่วนร่วมของชุมชนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงเป็นเรื่องละเอียดอ่อน กระบวนการสำรวจเก็บข้อมูลภูมิสังคมจะช่วยสร้างความเข้าใจ ความชัดเจน ความโปร่งใส และลดความขัดแย้งที่จะตามมาในกระบวนการต่อไป ซึ่งก็คือ การกำหนดพื้นที่ว่าบริเวณใดจะเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าเศรษฐกิจ ป่าใช้สอย ที่ทำกิน และที่อยู่อาศัย

ขั้นตอนการสำรวจของโครงการปลูกป่าปางมะหันประกอบด้วยการศึกษาและเปรียบเทียบสภาพพื้นที่เป้าหมายจาก 1) แผนที่ดาวเทียม 2) ภาพถ่ายทางอากาศ และ 3) การเดินเท้าสำรวจ ซึ่งข้อมูลจากสองข้อแรกจะทำให้มองเห็นภาพกว้างและเข้าใจสภาพโดยรวม ส่วนการเดินเท้าสำรวจจะทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกของพื้นที่ที่เป็นจริงและเป็นปัจจุบันที่สุด ได้แก่ ข้อมูลเศรษฐกิจ สังคมและ

ประชากรของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ ข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดิน และบริเวณพื้นที่ทำกินด้วยการจับพิกัดเพื่อความถูกต้องชัดเจน โดยหลังการสำรวจแต่ละแปลง จะมีการจัดทำระเบียบร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่โครงการและเจ้าของแปลง โดยให้เจ้าของแปลงซึ่งรับรองร่วมกับเจ้าของแปลงข้างเคียง และ/หรือผู้นำชุมชน และ/หรือผู้แทนจากหน่วยงานราชการที่ร่วมสำรวจด้วย นอกจากนี้ ยังมีการสำรวจแหล่งน้ำ การสำรวจเก็บตัวอย่างพันธุ์ไม้ป่าเพื่อระบุพันธุ์ไม้ที่มีอยู่เดิม และพันธุ์ไม้ที่ควรปลูก

2. การสร้างความเข้าใจและความมั่นใจกับชุมชน หมายถึง การสื่อสารด้วยคำพูดและการกระทำเพื่อให้เกิดความเข้าใจและความรู้สึกเชื่อมั่นศรัทธาในโครงการจนชุมชนเกิดความหวัง อยากร่วมมือ ร่วมคิด และร่วมทำ ทั้งนี้ การสื่อสารและกิจกรรมสร้างความเชื่อมั่นเหล่านี้ต้องเข้าใจง่าย ทำหลายวิธี และหลายช่องทางพร้อมๆ กันไป และต้องปรับตามสภาพและสถานการณ์ในแต่ละพื้นที่อยู่เสมอจนกว่าจะสำเร็จ กระบวนการของมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ คือ การประชุมพูดคุยกับผู้นำชุมชนที่ชาวบ้านเคารพเชื่อถืออยู่แล้ว เพื่อให้คิดเห็นตรงกัน เพื่อเป็นผู้ช่วยในการสื่อสาร โน้มน้าว ทำความเข้าใจกับสมาชิกในชุมชนต่อไป จากนั้น ประชุมชี้แจงเป็นรายหมู่บ้าน แยกมวลชนในกรณีที่บ้านคนต่อต้าน เพื่อไม่ให้เสียกระบวนการและบรรยากาศ ในบางกรณี ต้องพูดคุยชี้แจงเป็นรายบุคคลเพื่อสร้างความกระจ่างและความชัดเจน หากมีข้อสงสัย หรือปัญหาใดๆ ต้องชี้แจง หรือแก้ไขจบร่วมกัน ไม่ปล่อยทิ้งไว้ ในขณะเดียวกัน ต้องดำเนินการแก้ไขปัญหาเร่งด่วนของชุมชนนั้นๆ ทันทีที่มีโอกาส โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับเรื่องปากท้อง น้ำอุปโภคบริโภค ที่ทำกิน หรือสุขภาพให้เห็นผลเป็นรูปธรรมภายใน 10-15 วัน กระบวนการนี้ มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ เรียกว่า “กิจกรรมเห็นผลทันตา” หรือ Quick Hit ซึ่งต้องเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมเห็น และร่วมทำทุกขั้นตอนด้วย

3. การอนุรักษ์และจัดการแหล่งน้ำ ด้วยการสร้างฝาย 3 ประเภท คือ ฝายอุปโภคบริโภค ฝายเพื่อการเกษตร และฝายอนุรักษ์ รวมทั้งการสร้างบ่อพวง

สิ้นเขาเพื่อส่งและกักเก็บน้ำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยเริ่มจากการพิจารณาแหล่งน้ำเดิมว่าเพียงพอ และมีคุณภาพดีหรือไม่ หากไม่เพียงพอ ให้ศึกษาพฤติกรรมการใช้น้ำ ความต้องการน้ำเพื่ออุปโภคบริโภค และเพื่อขนาดของพื้นที่ทำการเกษตรตามลำดับ รวมทั้งพิจารณาแหล่งต้นท่อน้ำเพื่อกำหนดจุดสร้างฝาย และประเภทของฝายต่อไป^๑

4. การจัดตั้งกองทุนช่วยเหลือเกษตรกร เพื่อเสริมการเพิ่มผลิตผลในพื้นที่ให้ครบวงจร เช่น เมื่อมีน้ำเพื่อการเกษตรที่เพียงพอ ชุมชนสามารถปลูกพืชได้สามครั้งต่อปี หรือจัดตั้งกองทุนเมล็ดพันธุ์ข้าว ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วเขียวที่มีคุณภาพเพื่อเสริมให้ผลผลิตยิ่งสูงขึ้น และจัดตั้งกองทุนเมล็ดพันธุ์ผักพื้นบ้านที่เก็บเมล็ดมาขยายพันธุ์ต่อได้ โดยเลือกพันธุ์พืชที่หายไปจากชุมชนหรือมีน้อย และต้องซื้อบริโภคเป็นหลักเพื่อส่งเสริมการปลูกพืชสวนครัวเพื่อลดรายจ่าย นอกจากนี้ ยังส่งเสริมให้มีกองทุนสัตว์พร้อมอาสาสมัครสัตว์บาลชุมชน เช่น กองทุนสุกร เป็ดเทศ และแกกพันธุ์ปลาเพื่อเลี้ยงในบ่อพวงเป็นการเพิ่มรายได้ ทั้งนี้ ประเภทของเมล็ดพันธุ์และสัตว์ขึ้นอยู่กับสภาพทางภูมิสังคมและความต้องการของชุมชนเป็นหลัก ในกรณีของโครงการปลูกป่าบ้านปางมะหันนี้ ยังมีการตั้งกองทุนแกกสุกต้มเพื่อลดการตัดไม้มาทำฟืนอีกด้วย

5. การช่วยเหลือชุมชนและโรงเรียน เพื่อเสริมกิจกรรมหลักต่างๆ ให้ดียิ่งขึ้น เช่น จัดหาเครื่องบดอาหารขนาดเล็กให้ชุมชนบริหารจัดการและตั้งกองทุนแปรรูปอาหารสัตว์เพิ่มเติม ส่งเสริมเมล็ดพันธุ์ผักให้โครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน หรือจัดค่ายเยาวชนเพื่อปลูกจิตสำนึกผ่านการเผยแพร่หลักการและกิจกรรมต่างๆ ของโครงการ เป็นต้น

6. การติดตามประเมินผลการปลูกป่าและการดำเนินงานอื่นๆ มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ จะปลูกฝังให้ชุมชนเห็นความสำคัญของการติดตามประเมินผลเพื่อปรับปรุงงานต่างๆ ให้ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง และการแก้ปัญหาได้ทันทั่วทั้งที่ โดยเจ้าหน้าที่โครงการจะร่วมเดินสำรวจร่วมกับชาวบ้านเป็นประจำทุกปีในช่วงต้นโครงการ

^๑ดูรายละเอียดการสำรวจแหล่งน้ำ และการบริหารจัดการน้ำในรูปแบบต่างๆ จากหนังสือแนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการพัฒนาและบริหารจัดการระบบน้ำ

เพื่อเก็บข้อมูลเศรษฐกิจ-สังคมมาประเมินสภาพป่าและความสมบูรณ์ทางชีวภาพ โดยตรวจแปลงปลูกป่า วัดความสูงของต้นไม้ เส้นรอบวง จำนวนพันธุ์ไม้ที่เพิ่มขึ้น พันธุ์ไม้เก่าที่กลับมาใหม่ พื้นที่เกิดไฟป่า และการรุกรานเข้าเขตป่าเพิ่มเติม โดยดูจากหมุดและยืนยันด้วยการจับพิกัด นอกจากนี้ ยังผลักดันการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการดูแลกิจกรรมต่างๆ และทรัพยากรโดยรวมในพื้นที่ให้คงอยู่ และเกิดประโยชน์ต่อชุมชนต่อเนื่องเพื่อส่งมอบการพัฒนาให้คนในพื้นที่เป็นเจ้าของต่อไป

อย่างไรก็ดี ในขั้นตอนอื่นๆ นอกเหนือจาก 6 ข้อในทั้งหมด 11 ขั้นตอนของการดำเนินงานปลูกป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ โครงการปลูกป่าแบบปลูกเสริมที่ปางมะหันที่ห้วยบกมานี้ ก็มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการปลูกคนสอดแทรกอยู่ตลอด เพราะมุ่งให้คนเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมเห็น ร่วมทำ และพัฒนาไปพร้อมกับป่าที่งอกงาม

[0 3]

คุณสมบัตินักพัฒนาในการปลูกป่า ปลูกคน

ปัจจัยความสำเร็จของงานใดๆ นั้น นอกจากจะขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ หลักการ กระบวนการ และวิธีการแล้ว คุณสมบัติของผู้ลงมือปฏิบัติเป็นอีกหนึ่งหัวใจ สำคัญ

คุณสมบัติพื้นฐานของผู้ที่จะทำหน้าที่ส่งเสริมการปลูกป่าเศรษฐกิจ ควรมีดังนี้⁷

1. ต้องมีความรู้เรื่องการเกษตรพื้นฐานบ้าง และต้องเข้าใจภูมิประเทศ ภูมิอากาศ พืชพันธุ์ดั้งเดิมของพื้นที่ตนเองดี
2. สามารถมองเห็นภาพใหญ่ มองเห็นผลระยะไกล และชี้ให้ชาวบ้านเห็น ประโยชน์จากป่าเศรษฐกิจได้ชัดเจน รวมทั้งมีทักษะในการสื่อสารพูดคุยกับ ชาวบ้าน เพื่อโน้มน้าวและสร้างความเข้าใจได้ คุณสมบัติทั้งสองข้อนี้จะนำไป สู่แผนงานที่รอบคอบ ทำได้จริง และเกิดประโยชน์จริง
3. ต้องมีความมุ่งมั่นที่จะทำงานให้เกิดผล เพราะอาจต้องเริ่มจากศูนย์ อาจมี แรงต้านหรืออุปสรรคมากมาย แต่ต้องมุ่งมั่นที่จะทำให้สำเร็จ

ขอยกตัวอย่างนายประยงค์ สีสัตย์ใจ เจ้าหน้าที่ภาคสนามมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ซึ่งได้ร่วมเดินสำรวจ ร่วมคิด ร่วมทำกับชาวบ้านในโครงการขยายผลต้นแบบ การพัฒนาที่อำเภอเยนนั้นของ สหภาพพม่า ปี พ.ศ. 2554 ตั้งแต่ต้นจนปลูกป่า สำเร็จ ได้ตั้งคำถามชวนคิดกับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นของโครงการที่ตนได้ฝึกอบรม ขึ้นมาว่า “ปลูกเสร็จแล้ว ทำอย่างไรต้นไม้จะไม่ถูกตัดอีก” เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น

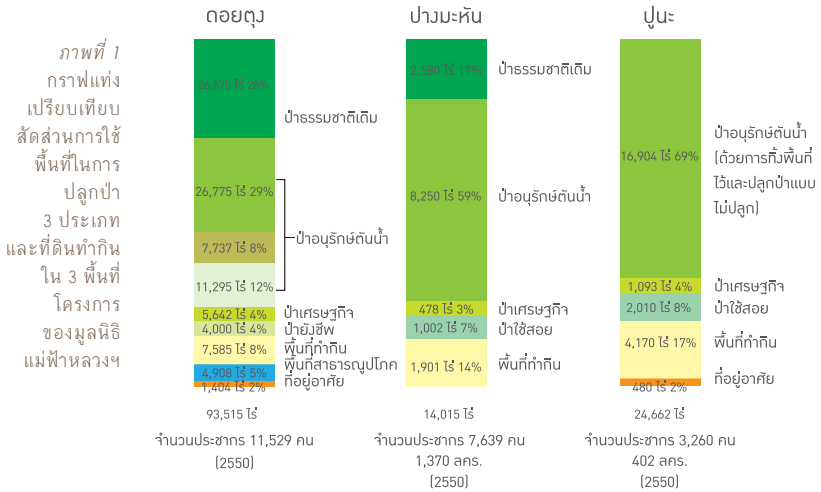
⁷ ดูรายละเอียดคุณสมบัตินักพัฒนาเพิ่มเติมได้จากหนังสือแนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่อง การสร้างทีมพัฒนาในพื้นที่ เป้าหมาย

กลับไปหาชาวบ้านเพื่อหารือกันในเรื่องนี้ จนได้บทสรุปเป็น “สัตยาบันชุมชน” ที่ชาวบ้านตกลงและร่วมกันลงนามว่า จะดูแลไม่ให้สัตว์เลี้ยงของตนเข้ามาในเขตที่ปลูกป่านี้ หากมีการฝ่าฝืนจะโดนปรับ 5,000 บาท หรือประมาณ 200 บาท เจ้าหน้าที่ท่านนี้ใช้คำถามเพียงประโยคเดียวเพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านคิดเอง ทำเองเพื่อชุมชนและทรัพยากรของเขา ถือเป็นวิธีการปลูกความรู้สึกเป็นเจ้าของการพัฒนาให้คนในชุมชนที่เรียบง่ายจนหลายคนอาจนึกไม่ถึง

หากมีคำถามว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนคืออะไร อยู่ตรงไหน หน้าตาเป็นอย่างไร คำตอบหนึ่งคงอยู่ตรงที่คนสามารถพูดคุยตกลงกัน ร่วมกันดูแล รับผิดชอบ ผลประโยชน์ส่วนรวม และไม่เบียดเบียนเบียดธรรมชาตินั่นเอง

(0 4)

ตัวอย่างความสำเร็จของการปลูกป่า ปลูกคน

มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ดำเนินงานปลูกป่าผสมผสาน 3 ชนิด คือ ป่าเศรษฐกิจ ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ และป่ายังชีพหรือป่าใช้สอย รวมทั้งจัดสรรที่ดินทำกิน และให้ความสำคัญกับการแปรรูปเพิ่มมูลค่าต่อเนื่องทั้งในพื้นที่โครงการพัฒนา ดอยตุงฯ โครงการปลูกป่าบ้านปางมะหัน และโครงการปลูกป่าบ้านปUNE โดยยึดหลักการ “ปลูกป่า ปลูกคน” เพื่อให้คนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่ต้องเบียดเบียนผู้อื่นหรือธรรมชาติรอบตัว และนำไปสู่เป้าหมายการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่จำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด บนพื้นฐานความเป็นจริงทางภูมิสังคมของแต่ละพื้นที่และชุมชน สถิติการจัดสรรพื้นที่ของ 3 โครงการแสดงว่าสัดส่วนการใช้พื้นที่ของแต่ละโครงการใกล้เคียงกันมาก (ภาพที่ 1) และผลลัพธ์ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมใกล้เคียงกันด้วย (ตารางที่ 1) คือ รายได้เฉลี่ยประชากรเพิ่มขึ้นหลายเท่าตัว ชุมชนมีอยู่

มีกินพอใช้ การทะเลาะวิวาทเพื่อแย่งทรัพยากรลดลง ในขณะที่มีการรวมกลุ่มเพื่อบริหารจัดการและดูรักษาทรัพยากรในพื้นที่เพิ่มขึ้น ผืนป่ากลับฟื้นคืนความเขียวชอุ่มพร้อมๆ กับความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศน์ เหตุการณ์ไฟป่าและการตัดไม้ไม่ยอกลง หรือได้รับการเผ่าระวังจากชุมชนที่อาศัยอยู่กับป่าเอง จนสรุปได้ว่า หากยึดตามหลักการตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ที่ได้นำเสนอไว้ในหนังสือเล่มนี้โดยแบ่งพื้นที่สำหรับป่าเศรษฐกิจเพียงประมาณร้อยละ 4 ของพื้นที่ทั้งหมด และที่ดินทำกินอีกร้อยละ 13 รวมเป็นร้อยละ 17 ก็สามารถเก็บรักษาผืนป่าอีกประมาณร้อยละ 83 ที่เหลือไว้ได้ทั้งหมดเพื่อเป็นป่าอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร นอกจากนี้ การพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนที่อาศัยอยู่กับป่ายังนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตในทุกๆ ด้านอีกด้วย จึงอาจตั้งสมมติฐานใหม่ได้ว่า หากป่าผืนใดไม่มีชุมชนเข้มแข็งอาศัยอยู่ร่วมด้วยแล้ว ก็อาจถูกแผ้วถางทำลายจนโล่งเตียน เพื่อหลบเลี่ยงความคิดแบบเดิมที่ว่า ต้องกันชุมชนออกจากป่าเท่านั้นถึงจะรักษาป่าจากการถูกบุกรุกทำลายได้

ตารางที่ 1
สัดส่วนการใช้
พื้นที่ 3 ป่า
และพื้นที่ทำกิน
ของ 3 โครงการ
ที่ดำเนินงาน
โดยมูลนิธิ
แม่ฟ้าหลวงฯ

พื้นที่	ร้อยละ				
	ป่าอนุรักษ์	ป่าเศรษฐกิจ	ป่าใช้สอย	ที่ทำกิน	ที่อยู่อาศัย
ดอยตุง	77	4	4	8	7
ปางมะหัน	76	3	7	14	0
ปุนะ	69	4	8	17	2
เฉลี่ยสัดส่วน	74	4	6	13	3

คณะผู้จัดทำหนังสือ

ชุดแนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง

เรื่องการปลูกป่า ปลูกคน:

เล่มหลักการการปลูกป่า ปลูกคน

ที่ปรึกษา

หม่อมราชวงศ์ดิศนัดดา ดิศกุล

ศาสตราจารย์ ดร.กนก วงษ์ตระหง่าน

ณรงค์ อภิชัย

บรรณาธิการ

พิมพ์พรรณ ดิศกุล ณ อยุธยา

ผู้ค้นคว้าและเรียบเรียง

พิมพ์พรรณ ดิศกุล ณ อยุธยา

ผู้ช่วยค้นคว้าและเรียบเรียง

สุदारัตน์ โรจน์พงศ์เกษม

ขอขอบคุณชาวบ้านในทุกพื้นที่ที่ปฏิบัติงานที่ได้ร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ และร่วมพัฒนา จนเกิดเป็นองค์ความรู้เหล่านี้ ขอขอบคุณอาสาพัฒนาชุมชนอำเภอสองแคว อำเภอท่าวังผา และอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน ที่ร่วมทดลองอ่าน ตำราทุกชุด และขอขอบคุณทุกท่านที่อยู่เบื้องหลังการผลิต ร่วมอุทิศแรงกาย แรงใจ แรงความคิด จนทำให้เกิดเป็นตำราแม่ฟ้าหลวงชุดนี้

บรรณานุกรม

กนก วงษ์ตระหง่าน. 2553. ที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี. สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน.

มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์. 2555. ชุดแนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการปลูกป่า ปลูกคน เล่มสำรวจป่าไม้. พิมพ์วรรณ ดิศกุล ณ อยุธยา, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ.

_____. 2555. ชุดแนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการปลูกป่า ปลูกคน เล่มการเพาะและการปลูกทวายเป็นป่าเศรษฐกิจ. พิมพ์วรรณ ดิศกุล ณ อยุธยา, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ.

_____. 2555. ชุดแนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องปลูกป่า ปลูกคน เล่มการเพาะและการปลูกตัวในป่าเศรษฐกิจ. พิมพ์วรรณ ดิศกุล ณ อยุธยา, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ.

_____. 2555. แนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการพัฒนาและบริหารจัดการน้ำ. พิมพ์วรรณ ดิศกุล ณ อยุธยา, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิ แม่ฟ้าหลวงฯ.

_____. 2555. แนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่องการสร้างที่พักพัฒนาในพื้นที่เป้าหมาย. พิมพ์วรรณ ดิศกุล ณ อยุธยา, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ.

